

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний університет
ім. В.Г. Короленка
Кафедра політекономії
Редколегія журналу "Соціальна економіка"
Громадська Рада освітан і науковців України
(Полтавське обласне відділення)
Рада молодих учених ПДПУ ім. В.Г. Короленка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Том 2

ПОЛТАВА
СКАЙТЕК
2005

ББК 65.5

УДК 331.107.266(063):316.4.063(477)

Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т. 2. – Полтава: Скайтек, 2005. – 240 с.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г Королєнка, протокол № 13 від 28.04.2005.

Редакційна колегія

- Пащенко В.О.** - доктор історичних наук, професор, академік АПН України, *головний редактор*
Яковенко Л.І. - доктор економічних наук, професор, *заступник головного редактора*
Задорожний Г.В. - доктор економічних наук, професор
Кравченко П.А. - доктор філософських наук, професор
Стрілець В.В. - доктор історичних наук, доцент

Рецензенти

- Дубіщев В.П.** - доктор економічних наук, професор
Аляев Г.Є. - доктор філософських наук, професор

До збірника увійшли статті докторів, кандидатів наук, викладачів, докторантів, аспірантів, здобувачів. На основі міждисциплінарного підходу, врахування процесів соціалізації та гуманізації розглянуті актуальні проблеми трансформації суспільства в епоху глобалізації світового розвитку.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

ISBN 966-7723-21-6

ISBN 966-7723-23-2

© ПДПУ, 2005

© Поліграфцентр "Скайтек", 2005

© Колектив авторів, 2005

**ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

ІДЕОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Загальносвітові процеси глобалізації, що активізувалися на рубежі ХХ–ХХІ ст., не минули й Україну, яка переживає період становлення незалежної державності, включно із задекларованими як демократичні політичними перетвореннями, та суперечливі за змістом і результатами посткомуністичні соціально-економічні трансформації. Виняткове за складністю поєднання зазначених процесів в Україні, насамперед, специфіка соціально-економічних трансформацій в умовах становлення незалежної держави, не знайшло адекватного ідеологічного забезпечення.

Характерною особливістю ідеологічного супроводу зазначених процесів є майже загальноприйняте визнання факту охоплення сучасної України глибокою соціально-економічною кризою, об'єктивними показниками якої є злиденність переважної більшості українських громадян, 5–7 мільйонів заробітчан за кордоном, реальне та приховане безробіття, зрештою, кількісний вимір валового внутрішнього продукту та державного бюджету порівняно з подібними за природним, виробничим, науково-технічним та освітнім потенціалом європейськими країнами.

В українській суспільно-політичній думці немає єдності навіть у підходах до основоположного питання про характер соціально-економічних трансформацій у незалежній Україні. В одних концепціях останні характеризуються по суті як революційні, з огляду, насамперед, на зміни у відносинах власності, що й зумовило всеохоплюючу суспільну кризу, позаяк революційні перетворення завжди запрограмовані на такий результат. В інших – головні проблеми сучасної України пояснюються саме еволюційним характером змін, не виправданим уповільненням неминучих та життєво необхідних ринкових перетворень, "тупцюванням на місці" тощо.

Досить поширеним в ідеологічному плані залишається не виправдане спрощення проблеми оптимального співвідношення ролі ринку й держави в економічному розвитку України, яка

всупереч світовому досвіду, насамперед досвіду найрозвиненіших економічно країн світу, розглядається за принципом: або планова (директивна) економіка, або ринкова, причому перша однозначно трактується як ознака історично віджилих чи відсталих суспільств. У контексті такого підходу будь-яка викликана нагальними суспільними проблемами спроба посилення регулюючих економічних функцій держави сприймається як невідповідна ідеї суспільного поступу і набуває негативного забарвлення. При цьому ігнорується або замовчується той факт, що у ХХ ст. протягом десятиліть розвиток капіталізму у провідних країнах світу відбувався на основі державного регулювання, що базувалося на економічних постулатах кейнсіанства.

Ряд ідеологічних підходів відзначаються нечіткістю відповідей на питання: чи нинішній кризовий стан економіки, що й зумовив соціально-політичні потрясіння наприкінці 2004 р., є результатом реалізації в Україні вихідних принципів радикального лібералізму, чи наслідком помилок, зловживань, корупції і тому подібних другорядних речей, тобто є результатом відхилення від принципово правильно визначеного курсу.

Офіційно проголошені на початку 90-х рр. ХХ ст. у незалежній Україні цілі радикальних ринкових перетворень були значною мірою співзвучні відповідним деклараціям ще періоду т. зв. "горбачовської перебудови" і зводилися до ідеї створення умов для побудови демократичної держави через утвердження її економічної основи – приватної власності (хоча залежність розвитку демократії від рівня поширення приватної власності у тій чи іншій країні – з огляду хоча б на приклад нацистської Німеччини – у світовій суспільно-політичній думці однозначно не вирішене), формування середнього класу, забезпечення зростання зацікавленості у результатах власної праці для широкого кола працівників. Разом із тим, українському суспільству багатьма ідеологами та провідниками реформ загалом ненав'язливо, але методично, часом досить наполегливо і навіть агресивно, нав'язувалася думка про необхідність формування за принципом "чим швидше – тим краще" великого персоніфікованого капіталу у класичному розумінні цього поняття, тобто класу крупної буржуазії, досягти чого, як підкреслювалося, можна було насамперед через проходження етапу т. зв. початкового (первісного) накопичення капіталу,

правове забезпечення якого визначалося як другорядне, чи навіть як необов'язкове.

Прибичниками такого підходу великий персоніфікований капітал подавався як чи не найвище соціально-економічне досягнення західної цивілізації і саме з його утвердженням в Україні пов'язувалися надії на істотні економічні зрушення та на реальну демократизацію політичного життя. Вхідження України у коло розвинених європейських країн ставилося ідеологами правих політичних сил у пряму залежність від якнайшвидшого, у будь-який спосіб, оформлення крупної національної буржуазії. Щоправда, у таку концепцію не вписується неминуча олігархізація, як результат формування великого персоніфікованого капіталу, та породжене пануванням олігархічних кланів перманентне суспільне невдоволення.

У зв'язку із зазначеним, непохідні від ідеї ринкового фундаменталізму неоліберального зразка способи розбудови національних економік, виходу із системних економічних криз (наприклад, "новий курс" президента Рузвельта у США та подібні державні заходи у провідних західноєвропейських країнах у ХХ ст., роль держави у становленні цілком конкурентоспроможних на світовому ринку економік ряду країн Південно-Східної Азії тощо) ігнорувалися або оголошувалися невідповідними принципам демократії і суспільного прогресу. Питання про відповідність зазначеним принципам самого процесу стрімкого формування великої буржуазії шляхом первісного накопичення капіталу у будь-який спосіб не ставилося.

У межах цієї ідеологічної парадигми не бралися до уваги або трактувалися як похідні від етапу оформлення крупного персоніфікованого капіталу інші, властиві розвиненим західним країнам, соціально-економічні процеси, насамперед, демократизація власності у різних формах (акціонерний капітал, пенсійні та страхові фонди, які стали найбільшими інвесторами, поширення власності трудових колективів), розвиток інтелектуальної власності, що стає основним виробничим ресурсом. Зокрема, ідея власності трудового колективу визначалася, та й зараз визначається, як нераціональна та нежиттєва, хоча значення та роль такої власності в економічно розвинених країнах світу невпинно зростає. Наприклад, у США на підприємствах, що належать трудовим колективам, наприкінці 1990-х років

працювало близько 10% усіх зайнятих. В українських умовах власність трудових колективів здебільшого розглядається під кутом зору її використання у процесі формування великого персоніфікованого капіталу.

Із часом спрощена до примітивізму ідея необхідності проходження періоду початкового нагромадження капіталу у формі асоціальних дій стала зручним засобом виправдання соціально-економічної кризи, а остання, відповідно, трактуватися як необхідна умова побудови розвиненої країни. Втрата населенням заощаджень, трастові афери, затримки з виплатою зарплат та пенсій, несплата податків, прямі розкрадання бюджетних коштів тощо виправдовувалися зазначеною ідеєю, а їх "винуватцям" заангажовані ідеологи намагалися, та й намагаються, надати образ благодійників народу, котрі здійснюють величну справу у руслі об'єктивних історичних закономірностей, оминуть які неможливо, а можливо лише прискорити. Фундаторів та прибічників зазначеної ідеї не бентежила принципова хибність екстраполяції визначення, що позначало один з етапів становлення буржуазного суспільства нової епохи на індустріальну країну кінця ХХ ст., зі співмірним із провідними європейськими країнами потенціалом, яка свого часу вже проходила період початкового нагромадження капіталу. Свідомо, чи то за необізнаністю тодішній (реальний) процес початкового нагромадження капіталу узагальнююче оцінюється виключно як всуціль насильницький, що відбувався у формі експропріації землі у селян, грабунків тощо. При цьому чомусь не згадувалися інші, чи не головні, фактори початкового нагромадження капіталу, що визначалися морально-етичними чинниками, наприклад, зумовленою пуританською мораллю ощадливістю. Застереження про економічну безвідповідальність сформованого саме у надзвичайно короткий термін і в будь-який спосіб великого персоніфікованого капіталу, прибічниками зазначеної ідеї до уваги не бралися.

Прикметно, що ідея необхідності проходження періоду початкового нагромадження капіталу з огляду не лише на її абсолютну непопулярність, а й на очевидну заангажованість та невідповідність тенденціям розвитку сучасних постіндустріальних країн, не декларувалася жодним політико-правовим документом незалежної України, жодним документом програмного характеру усіх без винятку політичних партій та громадсько-

політичних об'єднань України. Роздуми та коментарі на цю невдячну тему з боку політичної еліти дозволяють собі лише окремі лідери та ідеологи, як правило, з табору правих політичних сил.

Проблема відсутності істотного прогресу у становленні середнього класу в Україні не стала предметом належного ґрунтового осмислення. Суспільна увага була зацентована на зумовленій вищезазначеними пріоритетами тезі про нібито визначальну хибність курсу на масову (сертифікатну) приватизацію. А перетворення сертифікатної приватизації не в останню чергу за допомогою офіційної політики у тінювий перерозподіл власності на користь насамперед олігархічних кланів, зокрема через провал планів створення цивілізованого вторинного ринку цінних паперів, що унеможливило процес формування реальної акціонерної власності як основи для розвитку середнього класу, виправдовується нібито об'єктивною неготовністю українського суспільства з причини його фатального цивілізаційного відставання від розвинених західних країн, навіть від найближчих сусідів по колишньому соціалістичному табору, сприйняти акціонерну форму власності, оскільки до неї зазначені країни йшли століттями шляхом становлення і розвитку громадянського суспільства. Дивує вибірковість у своєрідному "запозиченні" західного досвіду: період початкового нагромадження капіталу ми можемо пройти надзвичайно прискореними темпами, а до утвердження реальної акціонерної власності – основи формування середнього класу – ми навіть не наближаємося. Реальним наповненням задекларованої ідеї формування середнього класу в Україні стала лише приватизація житла та, зі суттєвими застереженнями, землі.

Таким чином, з огляду на зростаючу роль ідеології у сучасному суспільстві, ґрунтовне осмислення перебігу і результатів ринкових реформ та всебічний аналіз відповідного світового досвіду сприятимуть відмові від нав'язаної Україні, базованої на неоліберальних принципах ринкового фундаменталізму, моделі суспільних трансформацій та виробленню і реалізації такої соціально-економічної політики, що відповідала б потенціалу та устремлінням українського народу.

ВЛАДНИЙ ДИСКУРС У ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження феномену влади пов'язана з розробкою питання соціокультурної орієнтації нашої держави, визначення її культурно-цивілізаційної приналежності. Зважаючи на те, що впродовж 300 останніх років Україна (принаймні значна її частина) існувала поза європейською традицією, важливо простежити взаємовідносини державної влади та громадянського суспільства, досягнути взаємопов'язаність феномену влади з рівнем повсякденної культури – "життєвого світу" конкретної особи.

З'ясувати різноманітні аспекти владних відносин неможливо без усвідомлення самого поняття влади як категорії, що показує взаємодію володаря і підлеглого. На цю обставину влади як соціального феномену звертали увагу ще Платон та Арістотель. Останній писав, що "влада репрезентує собою сумісне діяння володаря і підлеглого" [1, с. 250].

Очевидно, що дефініція цього феномену поступово збагачувалась. Сучасне розуміння влади дозволяє характеризувати її як складну систему детермінації між різними соціальними групами, що включає в себе примус і різноманітні форми підзвітності. Влада існує у будь-якому суспільстві з найдавніших часів, виконуючи інтегративну функцію боротьби проти ентропійних суспільних проявів, задаючи базові параметри існування громадянському суспільству, зберігаючи безпеку і власність громадян.

Аналізуючи проблему влади, не можна не помітити фокусну особливість владних відносин, на яку звертали увагу як представники класичної, так і некласичної традицій. Влада безпосередньо пов'язана з вольовим актом, за допомогою якого забезпечується домінування володарюючої волі суб'єкта над об'єктом влади. На цю особливість влади звертають увагу значна кількість дослідників. Зокрема, український філософ Є. Клепиков слушно стверджує, що "влада означає домінування однієї волі над іншою в контексті соціальних відносин" [2, с. 18].

Однією з головних ознак волі до влади є щільність, тотальна впевненість, що оформлюється і маніфестується у монологізмі мислення. Так само і політика, репрезентована владою, функціонує як монологічно виявлена воля. Історично у своєму зародковому стані, інститут влади не був орієнтований на врахування воління інших людей. Навпаки, з давніх часів вдосконалювались лише методи силового, насильницького, у тому числі сугестивного, нав'язування своєї волі. Вільне політичне спілкування з владою мало для громадян обмежений характер. Владний дискурс навіть в античному світі вироджується у монолізм маніфестації владної волі єдиного соціального інституту. Поступово демократичний поліс поступається місцем імперській елліністичній державі, а пізніше монолізм сакральної держави "привласнює" абсолютистська форма управління.

Ідеал відкритого демократичного суспільства актуалізує проблему владного дискурсу. Влада вже не має існувати як репресивна інституція, натомість відкритий дискурс передбачає можливість діалогу між владою й опозицією, формує етику відповідальності різноманітних соціальних груп.

Взірці відкритого суспільства набувають актуальності у добу модерну. Модерне суспільство принципово відрізняється від традиційного тим, що воно є комунікаційно необмеженим, надає людині більше можливостей для творчої самореалізації і мобілізаційної активності. З'являються громадяни, здатні до дискурсивної маніфестації (тобто мають вільну можливість висловлювати думку) власної волі, виникають різні суспільно-політичні позиції, змінюються інтенції і форми влади. Яскравим прикладом цього є розвиток сучасного українського суспільства.

Антитезою модерну є традиційний тип влади. Він органічно базується на самоочевидності і прозорості культурно-політичної традиції. Інваріантами традиції є культурні та політичні уявлення різних соціальних груп, міфи, архаїчні шари свідомості, що історично детермінують управлінські рішення і дії влади, генерують архетипи колективного несвідомого цього феномену. Влада у традиційному суспільстві виконує подвійні функції. З одного боку, вона перекодує ірраціональні імпульси колективного підсвідомого у очевидні розумні формули, намагається синтезувати локальні традиції, згуртувати суспільні дії окремих особистостей. З іншого – влада сама є

продуктивною силою для впливу колективного підсвідомого. У найгірших випадках влада здатна відтворювати аномальні соціальні структури, сприяти найбільш темним формам ірраціонального.

Модерний тип влади є кардинально відмінним. З формуванням економічної системи приватної власності, свободи діяльності і ринку, управлінські форми майже позбуваються рис ірраціональності. Ця система починає функціонувати автоматично, у режимі саморегуляції, позбавляючи владні інституції тотального контролю над суспільством, зменшуючи вплив колективного підсвідомого – носія архаїчного минулого.

Влада поступово починає втрачати персоналізовані форми, все більше набуваючи рис анонімності. Анонімний ринок стає рушійною і підставовою константою модерної влади. Саме ринок утворює відповідні йому владні структури, окреслює обрії і визначає специфічні риси влади і громадянського суспільства. Відносна несвобода й економічна детермінованість управлінських рішень ринковими механізмами надають владі і суспільству більше можливостей вибору щодо середньовічного політичного тоталітаризму. У цій системі влада має змогу ефективно діяти, намагається враховувати інтереси і свободи громадянина. Об'єктивно-практичною умовою дій влади в європейських країнах стає принцип відповідальності. Німецький дослідник Карл Отто Апель справедливо вказує, що принцип відповідальності варто розглядати як діалогічний принцип співіснування суспільства і влади, що виходить із факту існування людей один з одним і один для одного [3, с. 124].

Очевидно, що ми не завжди можемо говорити про високі моральні імперативи влади. Економічні виміри діяльності історично передували моральним. Разом з тим, мусимо засвідчити народження паростків гуманістичної комунікації в Європі та Новому Світі в модерну добу, яка маніфестувала себе у різних формах політичної та суспільно-економічної діяльності. Об'єктивно гуманістична комунікація виявилася теоретичною основою подолання відчуження позитивного типу взаємодії держави і громадянського суспільства. Держава значною мірою намагається сприяти громадянському суспільству у цілому і кожній особі зокрема в реалізації духовних та громадянських потреб, зважаючи на важливість кожної особи в ефективному ринковому господарстві.

Рефлексія щодо проблем влади загострюється як за часів "організованого модерну", так і в сучасному глобалізованому світі. Глобалізація історичного призвела до загострення невідповідності між глобалізованим характером економічної кооперації та локальним характером національної влади, збільшила протистояння світової периферії зі світовими цивілізаційними центрами. Достатньо гостро ця проблема простежується на прикладі української влади, яка разом із українським суспільством, як це не прикро, поки-що знаходиться на узбіччі Європейської цивілізації і не може адаптуватись до європейських стандартів, транслюючи аномальні аксіологічні імперативи. Коріння української трагедії сягають минулого. Вони у соціально-історичному контексті, у контраверсійній історії нашої держави, деградації її еліти.

Відродження цивілізованих форм влади можливо лише за умов європейського поступу всього українського суспільства, його залучення до базових тенденцій самоврядування, до централізації громадянської ідеї. Майбутнє інституту влади має залежати не від ступеня міфологізації минулого, а від того, наскільки влада та суспільство зможуть реалізувати публічні і приватні виміри європейської традиції, утвердити нові для України норми співіснування. Це є нелегким завданням, але без його вирішення розмови про громадянське суспільство, демократію, цивілізований владний дискурс так і залишаться розмовами, не приведуть до суспільних змін.

Література

1. Аристотель. Політика // Сочинення: В 4-х томах. Т.3. – М., 1984.
2. Клепиков Є. Політична влада в Україні. – Київ, 1998.
3. Апель Карл-Отто. Етноетика та універсалістська макроетика: суперечність чи доповнювальність. – Київ, 1994.

*ЧЕШКО В.Ф., доктор философских наук
Харьковский национальный экономический университет
ВОДОЛАЖСКАЯ Л.В., преподаватель
Харьковский национальный университет им. В.Н.Каразина*

БИОВЛАСТЬ. ГЛОБАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ СОЦИОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В "ОБЩЕСТВЕ РИСКА"

XXI век – это не только век биотехнологии и генетики, но и век практической философии. Методология научного познания имеет, как выяснилось, не только логическую но и весьма существенную ценностную компоненту, выходящую за пределы собственно познавательной деятельности. Наука не может решить самостоятельно те проблемы, которые выходят за рамки ее концептуального поля – постижение объективной истины. Между тем именно от конкретного решения этих вопросов зависит судьба человечества [1–3].

На смену декартовскому "человек – машина" пришла иная метафора, иная когнитивная модель – "человек – программа". Оказывается, оба этих афоризма способны объединиться в целостную идеологическую и методологическую концепцию (напр., см. [4]).

Термин биополитика (биополитология, biopolicy, biopolitics) появляется в начале 60-х годов XX в. Очевидно, исходный импульс развитию этого направления дали статьи Л. Колдуэлла 1963 и 1964 гг. Дисциплинарная институционализация биополитологии началась спустя 5–10 лет, параллельно со становлением биоэтики Р. Ван Поттера. Изначально биополитология понималась как редукция социополитических закономерностей к биологическим. Однако дальнейшее развитие биополитологии выявило, на наш взгляд, очевидную односторонность методологии биологического редукционизма, применяемой изолированно от эволюционно-интегративной составляющей. Значительно более точным выглядит определение, согласно которому биополитика (биополитология) релевантна определенным аспектам биологического знания [5, 6].

Во-первых, функционирование государственной машины всегда имеет скрытую или явную биолого-генетическую

компоненту, которая должна приниматься во внимание, особенно в современных условиях. Политические проблемы возникали и будут возникать там и тогда, когда социокультурное воздействие на психосоматическое бытие человека окажется дифференцированным в отношении различных социальных общностей. Во-вторых, значение биологии, вообще, и генетики, в особенности, для развития политологии и социологии не исчерпывается редукционистскими объясняющими схемами и эмпирическими фактами, выявляющими генетическую преемственность между механизмами биологической и социокультурной эволюции. Их влияние на гуманитарное знание опосредуется системой менталитета – через внедрение в ткань теоретических и методологических построений, способ мышления рядового "обывателя", эксперта и практического политика образов-метафор, служащих стержневыми, несущими элементами логических конструкций фундаментальных социополитических теорий и обыденного сознания [7, 8].

Список таких образов-метафор включает в себя четыре элемента: борьба за существование/естественный отбор, организм, эволюция, генетическая информация/программа. Именно последний образ в настоящее время обладает наибольшим формообразующим потенциалом (во взаимодействии с метафорами отбора и эволюции), существенно сужая сферу влияния и ослабляя значение "организма" как стержневого элемента современных социополитических и идеологических конструкций.

Таким образом, взаимосвязь биологии и политологии приобретает глобальную культурно-философскую составляющую, и становится одним из факторов, определяющих вектор будущих трансформаций цивилизации.

Смысл понятия биовласть (Мишель Фуко) составляет явная или неявная способность социума и его властных структур нормировать и регулировать биологические отправления отдельных индивидуумов [9, с. 177]. Зарождение и развитие феномена биовласти происходит там и тогда, где и когда в социальной истории впервые появляется интерес к политическому использованию человеческого тела, где оно обособляется в роли индивидуализированного объекта надзора, тренировки, обучения и наказания [10, с. 223]. Таким образом, власть связана с биовластью генетической преемственностью, ведет свое происхождение от нее. "Точкой приложения"

биовласти является не психика, а психосоматическое бытие человека и современная наука и технология существенно расширяют масштабы и глубину такого воздействия.

С феноменологической точки зрения логический конструкт "биовласть" создает некое единое концептуальное поле, в сферу влияния которого потенциально и актуально включены естествознание – теоретическая биология (генетика), (био)медицина, (био-, генная)технология, с одной стороны, и социогуманитарное знание – (био)политика, (био)этика, (био)философия, (био)право, (био)культурология, демография, социология, с другой.

Одно из возможных названий для новой области междисциплинарных исследований – концепция социобиологической и социотехнологической коэволюции. Очевидно, такое название предполагает и целостную методологию, в качестве которой, может выступать глобальный эволюционизм, т.е. рассмотрение интеграции новейших высоких технологий как процесса, обуславливающего и обусловленного социокультурными и геннокультурными трансформациями. В основе этого процесса лежат два альтернативных, но взаимосвязанных способа кодирования, воспроизводства, и преобразования информации, имеющей приспосабливающее значение – биологическое (генетическое) и социокультурное наследование. В настоящее время уже четко просматривается возможность появления еще одного способа – компьютерного. Таким образом, с одной стороны управляемую человеком биологическую и социокультурную эволюцию можно рассматривать как некие "информационные технологии", с другой, – говорить об инвариантности процессов биологической, социокультурной и "технологической" эволюции.

Прежде всего, к сфере теоретических основ биополитики могут быть отнесены: а) биоправо – разработка системы нормативных актов, регулирующих отношения индивида как некоего биосоциального существа с себе подобными и с социоприродной средой в целом; б) биокультура (биокультурология), предметом которой возможно станет взаимовлияние культуры, биотехнологии и психосоматического субстрата человека, как носителя разума; в) социальная экология, исследующая взаимодействие двух глобальных самовоспроизводящихся сопряженно развивающихся систем – биосферы и социума; г) глобальная биополитика – изучение общих социополитических закономерностей

интеграции новых биотехнологий в социальную жизнь; д) региональная биополитика – адаптация биотехнологий и фундаментального биологического знания к конкретному этнокультурному и социополитическому контексту.

В эпоху генных технологий одним из основных объектов биовласти становится геном человека, точнее, влияние социума на генетическую (биологическую) природу человека. В силу относительной неустойчивости шкалы ценностных приоритетов, ментальных стереотипов и системы политико-правового регулирования, проблема биовласти становится особенно острой в обществе, переживающем революционную ломку экономико-политических и социо-культурных основ. В целом, выбор биополитической стратегии и нахождение приемлемых вариантов решения конкретных биополитических проблем вынуждает принимать во внимание действие факторов двух уровней сложности (которые, к тому же, способны к нелинейному взаимодействию друг с другом). В сфере сохранения или преобразования генетической идентичности человека к таким факторам принадлежат: I. Глобальные социополитические, экономические и культурно-экологические факторы: 1) экологический кризис; 2) демографический взрыв; 3) дисфункции социокультурной и биологической составляющих эволюции человека (болезни цивилизации). II. Региональные социополитические, экономические и культурно-экологические факторы: 1) особенности сложившейся генетической структуры населения, и состав адаптивных генетических кластеров; 2) система культурных и ментальных стереотипов поведения и восприятия; 3) действующая система этических приоритетов; 4) эффективность и экономическая доступность системы здравоохранения; 5) направление и темпы экономических и социополитических процессов и обусловленный ими уровень психосоматического стресса.

Биополитические аспекты современного переходного, кризисного развития Украины наиболее четко проявляются в следующих аспектах: а) в сопряженном изменении возрастной и генетической структуры популяций и ее обеднении; б) "вымывании" из генофонда генотипов наиболее активной и профессионально подготовленной части населения вследствие эмиграции; в) в усилении давления естественного отбора, особенно на ранних стадиях онтогенеза, вследствие общего

ухудшения экономической ситуации, ограничения доступности и снижения эффективности системы здравоохранения; г) в зависимости этих изменений от социокультурных и ментальных стереотипов.

Биополитические аспекты развития науки и технологии становятся крайне важными с точки зрения анализа, прогнозирования и управления процессами формирования гражданского общества. Развитие науки и технологий манипулирования сознанием и биосоциальной природой человека могут (и приобретают) решающее значение одного из главных факторов, определяющих исход столкновений политических концепций и результирующую будущего развития страны.

Литература

1. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. – М.: АСТ, 2004.
2. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. Пер. с нем. – М.: Весь мир, 2003.
3. Чешко В. Ф., Кулиниченко В.Л. Наука, этика, политика: социокультурные аспекты современной генетики. – К., 2004.
4. Кальниш В. В., Ена А. И. Целесообразность биоэтических ограничений в профессиональном психофизиологическом отборе и подходы к их разработке // Другий Національний Конгрес з біоетики з міжнародною участю. Київ, 2004. – С.239–240.
5. Blank R. H. Biopolicy: A Restatement of Its Role in Politics and the Life Sciences // Politics and Life Sci.–1982.–Vol.1, No 1.–P.38–42.
6. Олескин А. В. Биополитика. Политический потенциал современной биологии. – М.: ИФРАН, 2001.
7. Biology as Society, Society as Biology: Metaphors / Ed. by S. Maasen, E. Mendelsohn, P. Weingart. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1995.
8. Шмерлина И. А. Биологическая метафора в социологии // Социологический журнал. – 2001. – № 4.
9. Тищенко П. Д. Биовласть в эпоху биотехнологии. – М.: ИФРАН, 2001. – 177 с.
10. Подорога В. А. Власть и познание (археологические поиски М.Фуко). – Власть., М., 1989. – С. 223.

ФЕНОМЕН ВЛАСТИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Практически власть существует с тех пор, когда человечество, обретая определенную структуру, стало формировать и использовать различные методы и способы управления, что неизбежно было связано с элементами подчинения одних другим. Поэтому власть одинаково можно считать как природным, так и социальным явлением, присущим человеческому сообществу. Власть воплотила достижения человека во всех сферах его жизнедеятельности, превратившись в социокультурный и политико-правовой феномен. Наука о власти фактически формировалась с давних времен, однако именно таковой она стала лишь к концу XX столетия [1, с. 397–398].

В эпоху глобализации всех направлений человеческой деятельности власть стала приобретать новые качества, соответствующие изменениям на земле. Современное восприятие власти связывается со все возрастающими масштабно планетарными процессами. Она охватывает все мировое пространство, представляя интересы различных групп, сил, кланов. Не случайно возник термин "геополитика", определяющий политические властные действия различных государств или государств, объединенных в союзы. При этом речь идет не о власти одних миллионов граждан над другими. Власть сосредоточена в руках узкого круга лиц, представляющих монополии сверхдержав, их финансово-промышленные структуры. Под геополитикой следует понимать политическую концепцию, использующую географические факторы (территория, положение, природные, климатические и другие особенности стран, государств, их блоков и т.д.), обоснования тех или иных планов и расчетов: экономических, политических (нередко экспансионистских), идейных, национальных, классовых [1, с. 397–398].

Геополитику не стоит путать с внешней политикой каждого из существующих в мире государств. Последняя имеет множество аспектов, характерных как для отдельно взятых сторон, так и для всех вместе взятых. Геополитика свойственна наиболее крупным политически амбициозным государствам, которые для

достижения своих целей могут использовать (и используют) различные методы и средства.

Украина, став независимой, уже пережила достаточно сложные коллизии, так или иначе относящиеся к вопросам власти. Накопленный социально-политический опыт говорит о том, что пока нельзя абсолютизировать соотношение действий и результатов властных структур: страна пережила и переживает немало сложностей в своем экономическом, политическом и социальном развитии. Сегодня украинское общество представляет собой новую формацию, существующую в условиях рыночной экономики, демократизации всех сторон жизни. В этих условиях существует новая государственная власть, не имея пока еще достаточных оснований для безболезненного строительства правового государства – фундамента будущего гражданского общества. Пока можно констатировать, что общество и власть, то есть население и государство, находятся далеко не в идеальных отношениях. Подчеркнем, что "происходящие в Украине политические действия воздействуют на власть, заставляя ее гибко реагировать на происходящее" [2, с. 4].

Очевидно, что и в дальнейшем человеческая цивилизация столкнется с необходимостью, во-первых, безусловного существования власти как таковой, во-вторых, обязательного постоянного совершенствования всех ее механизмов и, в-третьих, в использовании неизменных принципов демократизма, понимая под последним действительно "власть народа". Власть, при всей ее многоликости, будет продолжать существовать, если ее понимать как инструмент организации и реализации общественных отношений. Главным же содержанием власти, надо полагать, по-прежнему останется подчинение, способность "навязывать свою волю другим участникам социального взаимодействия и управлять их действиями насильственными или ненасильственными средствами и методами" [3, с. 73].

Осмысление власти как социального феномена должно охватывать все возможные сферы ее действия. Сегодня сама теория о власти только начинает приобретать значимые очертания, научное направление "кратология" требует глубоких исследований во всех смежных дисциплинах – политологии, философии, истории, педагогике, психологии и др. Совокупность же знаний о власти дает возможность не только изучить ее природу, сущность, функции, но и понять главное: как она

соотносится с человеческим бытием. Иными словами, общество должно быть устроено так, чтобы власть, выполняя свои задачи, была тождественна интересам этого общества.

Литература

1. Халипов В. Ф. Наука о власти. Кратология: Учебное пособие. – М.: ОСЬ–89, 2002.
2. Соколов В. Н., Стфинец А. Г. Власть и общество. – Одесса: Маяк, 2003.
3. Политика: Толковый словарь: Русско-английский. – М.: ИНФРА-М, Изд-во "Весь мир", 2001.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Однією з важливих характеристик розвитку всього світового співтовариства є демократизація соціально-політичних систем у різних країнах. У її основі знаходяться численні процеси якісних трансформацій, пов'язаних з переходом від недемократичних політичних режимів до демократичних. Звичайно, проблеми трансформацій знаходяться у центрі уваги різноманітних дослідників. Неоднозначність цих подій зумовлює існування великої кількості теорій. Найбільш загально визнана і майже класична серед них сформульована у праці американського політолога С. Хантінгтона "Третя хвиля. Демократизація наприкінці ХХ століття". Вчений стверджує, що загально-світовий процес демократизації складається з трьох хвиль. Перша (1820–1926) характеризувалась розповсюдженням принципів та інститутів демократії в їх сучасному розумінні насамперед у країнах Північної Америки і Західної Європи. Друга хвиля (1942–1962) була зумовлена перемогою над фашизмом, крахом колоніальної системи і поширенням засад демократії у країнах, що звільнились від колоніального гніту. Третя хвиля розпочалась у 1975 р. і триває по нинішній час. Вона пов'язана з крахом тоталітарних і авторитарних режимів у країнах різних регіонів світу: Західна, Південна, Центральна, Східна Європа, Латинська Америка, Азія, країни колишнього Радянського Союзу.

Кожна із цих хвиль мала свої особливості, породжувалася специфічними, властивими саме для цього періоду чинниками. Але саме третя хвиля дозволила узагальнити всі аспекти демократичних переходів і сформувати цілісну концепцію демократичної трансформації. Її відрізняє те, що вона має майже глобальний характер. Сучасні демократії виникли не у результаті військових поразок недемократичних режимів. І зрештою становлення демократії відбувається у більш сприятливому міжнародному контексті. Демократичні трансформації у різних країнах, незважаючи на відмінність причин, що їх обумовили, здійснювались майже синхронно [1, с. 7]. Крім того, певний

вплив на демократичні зміни мали особливості економічного розвитку країн і зростання рівня освіти. Це дає підстави відзначити спільні закономірності у названих трансформаціях, а також зробити висновок про те, що вони складають єдиний загальносвітовий процес демократизації.

Аналізуючи цей процес, слід враховувати, що демократична трансформація передбачає зміну не лише форм правління, а також і відповідних політичних систем. Тобто демократичну трансформацію доцільно розглядати, насамперед, як системну. "Кожна система має історичний характер. Це означає, що вона виникла в певний момент часу в результаті процесів, що підлягають аналізу; що вона розвивалась протягом часу і завершилась внаслідок вичерпання способів стримування її внутрішніх суперечностей" [2, с. 170–171]. Оскільки демократична трансформація є складним системним явищем, то її дослідження має спиратись на певні методичні принципи. Процес зародження демократії не є одноманітним у часовому і територіальному вимірах. На нього впливають найрізноманітніші чинники. Емпіричні дані, покладені в основу теорії генезису демократії, мають охоплювати період з моменту, що передував початку процесу, і до моменту його остаточного завершення. Теоретичні висновки слід робити на основі кількох емпіричних прикладів, які мають бути використані при аналізі інших країн [3, с. 5–6].

Системний аналіз демократичного переходу передбачає з'ясування його основних етапів. Це дасть змогу більш ґрунтовно відзначити якісні рівні його розвитку. Серед учених є різні підходи з приводу цього питання. Один із засновників трансформаційного напрямку у політичній науці Д. Растоу запропонував таку модель. Попередньою умовою подальшого успішного становлення демократії, на його думку, має бути національна єдність. Вона означає, що більшість громадян не повинна мати сумнівів чи робити навіть застереження стосовно своєї належності до певного політичного співтовариства. Національна єдність усвідомлюється як щось, само собою зрозуміле [3, с. 7–8]. Растоу виділив такі фази трансформаційних змін. Підготовча фаза характеризується поляризацією суспільно-політичних сил, які борються за владу, а також загостренням конфлікту між правлячою й опозиційною силами. На етапі прийняття рішень досягається згода між ними щодо демократичних правил політичної гри та здійснюється їх закріплення на

правовому рівні. Фаза звикання зумовлюється остаточним закріпленням демократичних інститутів і процедур у політичному житті даного співтовариства, коли демократичні процеси стають незворотними. Демократизація має бути природним процесом і поєднувати як консенсус, так і конкурентну боротьбу [3].

Інший дослідник А. Пшеворський виділив два етапи переходу: лібералізацію і демократизацію. Лібералізація характеризується виникненням окремих суперечностей і визріванням розколу в авторитарному правлячому таборі. В ньому складаються прихильники твердої лінії і пом'якшення режиму. У суспільстві поширюється плюралізм, зростає рівень свободи. Формуються незалежні громадські організації, інші інститути громадянського суспільства. Створюються всі умови для обмеженого входження опозиції до влади. На етапі демократизації відбувається інституційне закріплення принципів і норм демократії. Всі сторони попереднього конфлікту погоджуються на демократичні правила гри. У результаті вільних виборів до влади може прийти вчорашня опозиція. Таким чином, усі політичні сили отримують можливість цілком легітимно здобути владу [4]. Деякі вчені додають стадію ресоціалізації, яка передбачає оволодіння громадянами нових норм та цінностей та їх органічне вродання у демократичну політичну систему.

Зрозуміло, що у різних країнах цей процес відбувається неоднаково. Його етапи наповнюються різним змістом. Тому важливо чіткіше окреслити якісні показники демократичного переходу. Найбільш важливими серед них є структурний і процедурний чинники. До структурного належать держава, інші політичні інститути, соціально-економічні і культурно-ціннісні передумови демократії. Структурні аспекти визначаються також впливом рівня економічного розвитку країни, поширенням культурних норм і цінностей, які передбачають суспільне визнання демократичних принципів, довіру до демократичних інститутів [1, с. 14]. У цьому контексті досить цікавим є зв'язок між рівнем достатку людей і розвитком демократії. "Від демократії можна сподіватися тривалості існування у середньому протягом близько 8,5 років у країні із щорічним доходом на душу населення нижче 1000 доларів, 16 років – у країні з доходом між 1000 і 2000 доларів, 33 роки – між 2000 і 4000 доларів та 100 років – при доході між 4000 і 6000 доларів" [5, с. 216–217].

Процедурні чинники виявляють вплив суб'єктивних рішень і дій політиків на інтенсивність процесів демократизації. Більш ґрунтовне дослідження демократичної трансформації можливе у разі синтезування структурного і процедурного підходів. Політичні рішення приймаються у конкретних умовах. Політичні дії "причинно зумовлюються культурними традиціями і широким суспільно-економічним контекстом" [1, с. 19]. Поєднання цих підходів дає можливість врахувати вплив багатьох складових політичного процесу: зовнішнє міжнародне середовище, державу та інші політичні інститути, рівень економічного розвитку, структуру даного суспільства, культурні та інші ціннісні чинники, особистісні психологічні властивості політиків. Такий синтез сприяє формування багатомірних моделей трансформаційних процесів.

Демократична трансформація є досить складним і багатоаспектним механізмом. Його найбільш бажаним підсумком є формування консолідованої демократії. За її умов "вдається забезпечити згоду основних політичних сил природним шляхом, без насилля і примусу. Для досягнення згоди демократія має створити таку систему соціальних інститутів, які відкривають перед усіма політичними силами перспективи рівного і справедливого змагання за переваги виборців; вона повинна бути ефективною і дійовою у плані перетворення рішень у життя" [4, с. 12]. Консолідована, тобто стабільна демократія має такі складові. На рівні поведінки жоден суб'єкт політики не прагне ліквідувати демократичний режим і не сприяє насильству чи іноземному втручання у внутрішні справи країни. З точки зору ціннісних орієнтацій більшість громадян переконана, що навіть в умовах суворих криз найбільш дійовими засобами розв'язання проблемних ситуацій є демократичні процедури. У конституційному розумінні консолідована демократія означає усвідомлення громадянами факту, що політичні конфлікти вирішуються згідно встановлених правових норм. "З консолідацією демократія стає встановленою та глибоко закоріненою у соціальному, інституційному та навіть психологічному житті, а також у політичних розрахунках задля досягнення успіху" [6, с. 196]. Отже, консолідована демократія характеризується наявністю стабільних норм, процедур функціонування політичних інститутів. Усім політичним силам забезпечується вільна конкуренція у боротьбі за владу. Звичайно, демократична трансформація не обов'язково матиме лінійний характер і одно-

значно завершиться побудовою стабільної демократії. Для запобігання можливим відхиленням потрібне органічне інтегрування цінностей і принципів демократії у політичне життя. А демократичні переконання та орієнтації мають стати невід'ємними складовими політичної свідомості громадян.

Література

1. Мельвиль А. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам // Полис. – 1998. – №2.
2. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: социология XXI века. – М., 2003.
3. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. – 1996. – №5.
4. Пшеворски А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. – М., 2000.
5. Пшеворський А., Альварес М., Чейбуб Х., Лімонжі Ф. Що робить демократії життєздатними // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи. – К., 2003.
6. Лінц Х., Степан А. На шляху до консолідованих демократій // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи. – К., 2003.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Дослідження реалій і тенденцій розвитку сучасної української політичної нації з позицій різних галузей суспільствознавства стає дедалі популярнішим. Актуальність цього напрямку розвідок пов'язана, у першу чергу, з необхідністю консолідації та демократизації сучасного українського суспільства, яке щойно (у загальноісторичному масштабі) набуло незалежності, проте ще не побудувало міцної стабільної держави.

Аналіз різноманітних поглядів на сутність феномена політичної нації (починаючи з робіт О. Бочковського, Д. Донцова, М. Грушевського, В. Липинського, Ю. Липи і завершуючи розробками Б. Попова, І. Варзара, В. Крисаченка, Ю. Римаренка, С. Римаренка, М. Степика, В. Тишкова та інших, а також концепцій західних учених Е. Гелнера, А. Сміта, Б. Андерсона та ін.) дозволяє виділити три визначальні його характеристики, якими ми вважаємо: державу, демократію і національну самосвідомість. Зріла політична нація – це спільнота людей, які притаманні всі три риси. Коли йдеться, зокрема, про політичну націю, дуже важко обґрунтувати наявність у населення сформованої національної самосвідомості, яка має бути наслідком максимальної згуртованості та ідентифікації більшості населення зі своєю країною, з державною мовою, з національністю (а не вузько етнічною!) культурою тощо – наслідком усвідомленим. Будь-яка нація у своєму розвитку проходить етапи становлення, зрілості та згасання. Українська політична нація зараз, без сумніву, знаходиться тільки на початковому етапі, коли сформована національна самосвідомість постає скоріше метою, аніж реальністю. Розуміння цього дозволяє погодитися з поглядом В. Крисаченка та М. Степика, що політична нація є спільнотою, яку характеризують принаймні дві визначальні риси – держава та демократія [1, с. 6].

Проте феномен політичної нації не вичерпується виключно політичним змістом – її формування неможливе без певних соціальних та економічних передумов. Причому, незважаючи на

значну увагу науковців і філософів до окресленої проблематики, визначення соціально-економічних засад її розвитку досі відзначається фрагментарністю і потребує конкретизації.

Будь-яка нація починає формуватися не "з чистого листа", а тільки на основі одного чи кількох етносів, історичний розвиток яких спрямував їх до необхідності політичного самовизначення й самоорганізації. Однак не можна не погодитися з думкою С. Римаренка, що етнічне і соціальне є взаємопов'язаними сторонами, без яких націй у реальному житті просто не існує – причому недооцінка чи ігнорування цієї діалектичної єдності робить національну політику будь-якого суспільства мало-ефективною та безперспективною. Соціальне та етнічне в національному тісно переплетені й складають дві сторони єдиного явища й процесу [2, с. 72]. Адже, дійсно, нація не функціонує поза певними соціальними групами, і немає нації, яка не мала б власної соціальної структури [2, с. 90].

Нація утворюється у процесі політизації етносів, проте процес національного самовизначення не можна звести до суто політичного аспекту, а останній – лише до факту утворення населенням самостійної держави. У ході національного самовизначення повинні бути здійснені всі принципи національного буття – у тому числі й соціальні, й економічні, загальним виразом яких виступає громадянське суспільство.

З одного боку, феномен громадянського суспільства має найбезпосередніше відношення до політичної організації соціуму, з іншого – представляє собою сукупність окремих, відносно незалежних особистостей, які єднуються у групи за близькістю інтересів, створюючи відповідні самоврядні угруповання для їх захисту. Соціальний зміст громадянського суспільства пов'язаний із тим, що це певний соціокультурний простір, який формується у відповідності з принципом громадянської єдності при збереженні автономності суб'єктів соціальної дії.

Невід'ємними ознаками громадянського суспільства є соціальна структурованість, диференційованість, плюралістичність, розмаїття інтересів і пріоритетів індивідів, і, відповідно, укладів життя. Сформоване громадянське суспільство передбачає відносну свободу угруповань особистостей, які виражають інтереси певних верств населення, і діяльність яких законодавчо і морально обмежується виключно інтересами інших груп. У такому розумінні громадянське суспільство постає певним механізмом

соціального партнерства, що робить можливим визрівання політичної нації.

Однією з основних соціальних передумов становлення громадянського суспільства є формування середнього класу, який в Україні ще не визрів. Проте, як стверджують В. Кремень, Д. Табачник і В. Ткаченко, вже з'явилися цілі соціальні групи, які за загальноприйнятими критеріями (подушний дохід, соціальний статус, стандарти споживання, освіта, професійна кваліфікація тощо) можна віднести до т. зв. "середньої майнової верстви", що складає ядро майбутнього середнього класу і є ознакою якісно нового рівня трансформаційних процесів [4, с. 313–314]. Втім, поки що у середовищі середньої майнової верстви відсутня солідарність щодо захисту своїх прав і достатня активність участі у громадській діяльності, виключно за умови чого вона може перетворитися на середній клас.

Отже, громадянське суспільство постає необхідною основою формування політичної нації – лише на його міцному фундаменті вона може існувати, розвиватися та виконувати своє історичне призначення. І тоді, у широкому розумінні, розвинене громадянське суспільство є тотожним політичній нації. Тобто, за М. Степико, "політична нація – це громадянське суспільство, сформоване на території певної держави (моно- або поліетнічної), яке характеризується розвиненими інститутами народовладдя, єдністю політичного, соціального та економічного життя, спільними культурою, мовою та цінностями громадян, що свідомі своєї окремішності в світовій співдружності націй" [5].

Як переконає досвід розвинених країн зі зрілими політичними націями, формування громадянського суспільства супроводжується розвитком ринкової економіки, причому важко визначити, що у цій парі є причиною, а що – наслідком. Скоріше за все, це два взаємозалежні процеси, джерелом яких є якісні плюралістичні зміни у свідомості населення і розгортання яких свідчить про становлення нації. Отже, економічним підґрунтям розвитку політичної нації постає тісно пов'язана із соціальними чинниками ринкова економіка з властивою їй багатоманітністю форм власності та відкритою конкуренцією.

Залежність формування нації від ринкової економіки підтверджується й історичними прикладами: тільки у країнах, які стали на шлях ринкової економіки, або, за О. Бочковським, капіталізму, можна констатувати наявність політичних націй.

Адже історичне становлення національних спільнот на основі етнічних було пов'язане з формуванням ринкових відносин, які вимагають не станових, а громадянських взаємин, коли люди є принаймні формально рівними.

Варто звернути увагу на думку М. Гроха, який, визнаючи важливу роль економічних відносин у процесі формування націй, водночас застерігає від розуміння розвитку відносин обміну та національної економіки єдиною причиною формування сучасної, модерної нації. На його думку, економічний розвиток визначив природу складових частин, з яких сформувалася нація, а форму її обумовили територіальні, культурні, політичні відносини [3, с. 6]. Тобто найважливішими засадами утворення нації постають сполучення різних типів суспільних відносин, вписаних у певний економічний контекст.

Таким чином, визнаючи громадянське суспільство та ринкову економіку фундаментальними соціально-економічними засадами розвитку сучасної української політичної нації, необхідно визнати їх нерозривний взаємозв'язок. Громадянське суспільство не визріє і не буде розгортатися ані у політичній, ані у соціальній сферах без розвинутого ринку, а без цих двох передумов Україна не матиме міцної політичної нації навіть за наявності власної держави. Але не будемо забувати і про слова одного із засновників української націології О. Бочковського стосовно того, що істотною і головною ознакою нації є свідомість, а саме національна самосвідомість, завдяки якій викристалізовується національний колектив: "Чим ширше і глибше поширена ця свідомість, тим краще є скристалізованим національний колектив, тим більше той чи інший народ наближується до поняття сучасної нації" [6, с. 164]. Національна самосвідомість постає ще однією соціальною засадою формування політичної нації, адже за змістом виступає не індивідуальним, а суспільним явищем, і, хоча її основа визначається реаліями, вона має частково випереджати соціально-економічне і політичне буття суспільства, що особливо необхідно сьогодні Україні.

Література

1. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власик О. С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003. – 632 с.
2. Римаренко С. Ю. Самовизначення особи, нації, держави: (Етнополітологічний аналіз): Монографія. – К.: Вид. дім "Юридична книга", 1999. – 543 с.
3. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. – Cambridge, 1985. – 212 p.
4. Україна: проблеми самоорганізації: В 2-х т. / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К.: Промінь, 2003. – Т.2. Десятиліття суспільної трансформації. – 464 с.
5. Степико М. Т. Сучасний етап становлення української політичної нації: характерні особливості // <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue>
6. Бочковський О. І. Вступ до націології. – Мюнхен: УТГІ, 1991–1992. – 338 с.

ДЕМОКРАТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Сучасний політичний розвиток, провідною тенденцією якого є подальше утвердження демократії, неможливо розглядати поза складних та неоднозначних процесів глобалізації. Цей процес, як зазначають дослідники, є частиною зростаючої взаємозалежності світу, де політичні, економічні, соціальні та культурні зв'язки не обмежені територіальними кордонами або державними суб'єктами [1, с. 96].

Глобалізація, таким чином, не може не стимулювати демократичні процеси, поширення демократичних цінностей, підрич авторитарних режимів завдяки зникненню чи значному зменшенню перешкод для розповсюдження інформації. Супутниковий та факсимільний зв'язок, мобільні телефони, особливо, Інтернет зробили світ набагато тіснішим, більш відкритим та прозорим. Це дає змогу різним народам дізнаватися про інші способи життя, порівнювати становище з правами людини у своїх країнах з тим, як ці права реалізуються в інших державах.

Однак, всесвітній процес переходу до демократії відбувається нерівномірно, з припливами і відпливами. Важко не погодитися з концепцією "третьої хвилі" демократизації, запропонованою С. Хантінгтоном. "Хвиля демократизації" визначається ним як "сукупність переходів від недемократичних до демократичних режимів, що відбуваються протягом певного проміжку часу, за умови, що кількість таких переходів значно перевищує кількість здійснених за той же час переходів у протилежному напрямі" [2, с. 13].

Сучасний світ, починаючи із середини 70-х років ХХ ст., переживає третю хвилю демократизації. Серед дослідників існують різні точки зору на кількість країн, що здійснили перехід до демократії, часові рамки такого переходу, його національні особливості. Але всі вони сходяться на тому, що головним у цих хвилях є поява інституційних ознак демократії, таких як парламентаризм, багатопартійність, загальне виборче право, розподіл влади тощо [3].

І все ж не може не хвилювати питання про те, які перспективи очікують демократію, чи варто розраховувати на розширення демократичного процесу у рамках третьої хвилі, чи перетвориться демократія на абсолютно домінуючу форму організації політичного життя? Аналіз процесів, що відбуваються протягом останніх десятиріч, дає підстави сподіватися, що демократія можлива у всепланетарному вимірі. Так, за даними міжнародної правозахисної організації "Freedom House" спостерігається збільшення вільних держав, тобто ліберальних демократій, в яких громадянські права і свободи розглядаються як самоцінність.

Розширенню сфери демократії в останній чверті ХХ ст. особливо сприяло падіння авторитарних та тоталітарних режимів у країнах Латинської Америки, Південної та Центрально-Східної Європи, а також у державах колишнього Радянського Союзу. Проте, враховуючи хвилеподібне наростання демократії, не можна з певністю прогнозувати, якими будуть наслідки демократичної транзиції у кожному окремому суспільстві. Так, одні з найвідоміших дослідників проблем демократії Ф. Фукуяма зовсім не відкидає можливості антидемократичного супротиву, найбільш очікуваного з боку азійського патерналістського авторитаризму, радикального ісламізму, крайнього націоналізму чи фашизму, відродженого необільшовизму тощо. Такий супротив він вважає найбільш ймовірним на рівнях громадянського суспільства й, особливо, культури [4, с. 50–52].

Власне, цю ж ідею проводить і С. Хантінгтон, на думку якого, лише країни із західнохристиянським корінням можуть бути успішними в утвердженні демократії, тоді як перспективи демократичного розвитку у православній зоні є туманними, а у мусульманській – взагалі безрадісними [5, с. 26]. Однак, з такими твердженнями важко погодитись, адже саме в умовах сучасного глобалізованого світу культури все більше взаємопов'язуються та взаємодіють одна з одною, тим самим втягуються в експеримент з навчання демократії, сприймають та запозичують демократичні цінності.

Таким чином, можуть бути створені умови для руйнації т. зв. псевдодемократій, в яких, за наявності формальних атрибутів демократії, відсутні такі показники справжнього демократизму, як високий рівень забезпечення прав і свобод громадян, реальна політична конкуренція, непередбачуваність результатів виборів і можливість на їх основі відсторонити від влади правлячу партію.

Але просування до консолідованої, тобто стійкої демократії, багатьох країн, особливо це стосується посткомуністичних режимів, є досить складним і не виключає навіть зворотного руху. Досить реальним є прогноз З. Бжезінського, який на всі фази посткомуністичної трансформації відводив від 9 до 30 років. Ймовірність успішного її завершення залежить як від особливостей самого посткомуністичного переходу, так і від специфічних умов окремих країн [6, с. 106].

До основних факторів, що ускладнювали демократичний транзит України, слід віднести обраний спосіб політичних трансформацій, що сприяв вимушеній адаптації старих політичних еліт до необхідності здійснення реформ, їх "вростання" у нові відносини та "вживленню" у ці відносини норм і стереотипів поведінки комуністичного минулого, склад, професійні та моральні якості основних суб'єктів політичного процесу.

Окрім цього, додалися також і об'єктивні причини повільного просування реформ в Україні. Вони полягали у необхідності комплексного розв'язання таких завдань, як перетворення економіки та політичної системи, здійснення державного будівництва. До того ж, як зазначає британський політолог Т. Кузьо, Україні як країні постколоніальній (сперечатися можна тільки про характер, тип її колишнього колоніального статусу) необхідно було будувати не тільки державу, а й політичну націю, консолідуючи народ у межах однієї держави, яка у минулому була розділена поміж сусідами [7].

Ці питання є надзвичайно складними самі по собі, але, враховуючи невідповідність та невідповідність української політичної еліти, якій була властива непублічність, непрозорість, зорієнтованість переважно на особисті інтереси, їх розв'язання виявилось практично неможливим.

Отже, невирішеність великої кількості проблем демократичної трансформації стали основною причиною тих доленосних для українського суспільства подій, які сталися у нашій країні під час виборів Президента України 2004 р. і вже отримали назву "помаранчевої революції".

У ході її більша частина громадян продемонструвала своє бажання мати владу, яка дійсно сповідує демократичні цінності, бо, на жаль, у період після здобуття Україною незалежності демократичні зміни переважно лише декларувалися. Не було зруйновано колишньої адміністративної моделі, мало того, вона

виявилась обтяженою пануванням кланів та високим рівнем корупційності. Не сформувались нові демократичні суспільні відносини, що характеризуються "прозорістю" урядових інститутів, можливістю кожному висловлювати свою позицію, публічно відстоювати свої інтереси, впливати на владу.

Під час "помаранчевої революції" ми стали свідками справді революційних трансформацій у суспільній свідомості. Цінності демократії, свободи, соціальної справедливості, ринку та громадянського суспільства отримали нове, реальне звучання. Ці події також прискорили процеси формування української політичної нації. Люди, незалежно від їх етнічного походження, віросповідання, мови, якою вони розмовляють, відчули себе громадянами України.

Але процеси глобалізації мають не лише позитивні наслідки для подальшого розвитку демократії. Так, громадяни Європейського Союзу глибоко занепокоєні тим, що зараз набуло назву "дефіцит демократії", оскільки вони побачили, що влада над багатьма сферами політичного життя перейшла від їхніх національних урядів до віддалених централізованих інституцій нової Європи. Проведені соціологічні дослідження свідчать, що у багатьох країнах з демократичними режимами громадяни переживають відчуття політичного безвладдя й висловлюють слабку довіру до здатності існуючих політичних інституцій упоратись з проблемами [8, с. 12–13]. Проте вони прагнуть лише поліпшити демократію, а не замінити її. Віддзеркаленням цих настроїв є значне підвищення інтересу громадськості до такої форми прямої демократії, як референдум. І хоча механізм референдумів не має змоги вирішити усіх проблем демократії, все ж таки він може зняти занепокоєння громадян з приводу принаймні частини проблем, що постають у сучасних демократичних суспільствах.

Таким чином, вплив глобалізації на розвиток демократії є досить суперечливим. З одного боку, зростаюча взаємозалежність світового співтовариства сприяє демократичній транзиції країн, що відстали у своєму розвитку. З іншого – підвищується небезпека втрати перспективи національною державою, з якою традиційно пов'язують ліберальну демократію.

Література

1. Маккоркводейл Р., Феарбразер Р. Глобалізація та права людини // Права людини: Концепції, підходи, реалізація. – К.: Вид-во "Ай Бі", 2003.
2. Huntington S. Democracy' Third Wave // Journal of Democracy. – 1991. – Spring.
3. Potter D., Goldblatt D., Kilon M., Lewis P., eds. Democratization. – Cambridge, 1997.
4. Фукуяма Ф. Примат культури // Ї. – 2001. – № 21. – С. 48–57.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2003.
6. Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – К., 1995.
7. Kuzio T. The National Factor in Ukraine's Quadruple Transition // Contemporary Politics. – 2000. – Vol. 6. – No. 2 (June). – P. 141–164.
8. ЛеДюк Лоуренс. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці. – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2002.

*ДОВБНЯ А.Н., кандидат философских наук, доцент
Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина
ДОВБНЯ Е.Н., кандидат философских наук, доцент
Харьковский национальный аграрный университет*

КОНФЛИКТНОСТЬ ПРОЦЕССА ВХОЖДЕНИЯ УКРАИНЫ В МИРОВОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО

Завершившееся столетие было периодом небывалых общественных экспериментов и невиданных политических потрясений. Конец XX в. характеризовался серьезным поражением социализма в европейских странах и установлением доминирующего положения США в международных отношениях, торжеством либеральной демократии Запада, созданием новых государств Европы и Украины в том числе. Задачи государственного строительства нашей стране приходится решать в очень сложной обстановке. Ведь становление суверенного национального государства необходимо осуществлять в условиях глобализации мировых экономических, политических и социокультурных отношений, что представляет собой главную тенденцию развития последнего времени.

Анализ процессов, происходящих в мире в последнее время, дает представление о сложностях, стоящих перед молодыми государствами, завоевавшими независимость в такое сложное время.

1. Прежде всего, следует иметь в виду, что параметры нового мирового порядка создаются не на основе равновесия сил основных государств-субъектов международных отношений, а на основе глобального доминирования одной сверхдержавы – США, а следовательно возникновения однополюсного мира.

2. Новый мировой порядок создается не силовыми методами, а при помощи финансовых, экономических, политико-дипломатических информационных средств и методов.

3. Созданные и кодифицированные во второй половине XX ст. коллективными усилиями государств-членов ООН все международно-правовые акты фактически поставлены под сомнение.

4. Единственным политическим институтом, играющим более или менее серьезную военно-политическую роль в глобальной системе международных отношений, остается расширяющийся военно-политический блок НАТО.

5. Судя по первым внешнеполитическим шагам нового украинского руководства, Украина хочет вписаться в последний параметр новой глобальной системы. Политическая элита Украины, сделав в основе своей геостратегии европейский выбор, считает, что именно он принесет процветание нашей стране в будущем. Во время президентских выборов 2004 года определились три вектора внешнеполитического курса.

Первый – преимущественная ориентация на Европейский Союз, отодвигающая сотрудничество с Россией и участие в ЕЭП на второй план. Сторонники этого подхода полагают, что ориентация на традиционных партнеров не позволит нашей стране преодолеть технологическое отставание в промышленности и аграрном секторе, а с другой стороны отмечают, что, исходя из практически обеспеченных результатов, европейская экономическая система представляется пусть относительно, но прогрессивнее, чем американская. И не даром Европейский Союз, среди имеющихся в мире геополитических образований, выделяется наибольшей развитостью внутрирегиональных экономических связей, институциональной интеграцией, унификацией законодательной базы. За прошедшие более чем полстолетия существования ЕС численность его участников выросла с 6 до 25.

Второй – традиционный курс на упрочение сотрудничества с Россией, Белоруссией, другими членами ЕЭП как основными торговыми партнерами Украины. Сторонники этого подхода отмечают, что поскольку структура нашего экспорта характеризуется невысоким удельным весом продукции машиностроения и высокой долей товаров с низким уровнем промышленной переработки, то можно говорить о его несоответствии структурным приоритетам развития рынка Евросоюза. После вступления в 2004 г. в ЕС новых стран это структурное несоответствие может усилиться. Однако, сторонники подобного курса не хотят замечать, что нынешняя экономическая система, установленная реформаторской Россией несостоятельна и отличается реакционным характером, ибо противостоит прогрессу производительных сил общества. Осуществленные реформы подчинили страну системе деградации производительных сил, включая главную производительную силу современности – квалифицированного работника. Эта экономическая система не гарантирует превращение иностранных

инвестиций во внутренний промышленный капитал. При корректном и ответственном подходе (реформаторам, увы, не свойственном) вопрос заключается не в том, сколько инвестиций можно и нужно привлечь извне, а в том, какой объем чистых капиталовложений экономика страны способна генерировать и реализовывать по системным условиям внутреннего воспроизводства [1, с. 16, 17, 20].

Сторонники третьего подхода полагают ошибочными ориентации на Россию или Евросоюз, так как в результате гонки за прибылями происходит саморазрушение Запада. Кроме того, Европа стареет и есть много выводов ученых о том, что европейская цивилизация находится в конце определенного исторического цикла развития, начала системного кризиса европейской цивилизации [2, с. 7]. В геостратегии Запада Украине определено важное задание – способствовать ослаблению России. Эта роль может выполняться уже в процессе отдаления, охлаждения отношений с "северным соседом" и путем участия в буферных альянсах под патронатом США. На эту опасность обращают внимание и некоторые российские политологи [3, с. 25].

Таким образом, процесс глобализации протекает в условиях неоднородной, в плане экономической мощи и возможностей, мировой системы. Такое положение является потенциальным источником рисков, проблем и конфликтов. Одна из основных проблем связана с вопросом, кто же оказывается в выигрыше от глобализации. Несправедливое распределение благ от глобализации порождает угрозу конфликтов на региональном, национальном и интернациональном уровнях. Некоторые оппоненты говорят о возможности глобальной конвергенции доходов, аргументируя это тем, что экономика бедных государств развивается более высокими темпами, чем богатых. Но на самом деле быстрый рост характерен лишь для небольшой группы стран Юго-Восточной Азии (так называемых "азиатских тигров"). Основная же группа наименее развитых в экономическом отношении стран отличается более низкими темпами роста, чем богатых государств. Их выгоды от глобализации минимальны [4, с. 44–45].

Кроме того, в ряде стран существует опасение, что контроль над экономикой отдельных стран может перейти от суверенных правительств в другие руки, в том числе к наиболее сильным государствам, многонациональным или глобальным корпорациям и международным организациям. В силу этого некоторые

усматривают в глобализации попытку подрыва национального суверенитета. По данной причине глобализация может вызвать у национальных лидеров чувство беспомощности перед ее силами, а у электората – антипатию к ней. С негативными последствиями процесса глобализации некоторые ее противники связывают и снижение социального благосостояния некоторых стран. Однако значительно большее влияние на эту сферу оказывают другие факторы – налоговая политика и демографические тенденции. В то же время нельзя отрицать тот факт, что в последнее время во многих развитых странах уменьшается процентная доля среднего класса [5, с. 6]. Это не может не насторожить лидеров трансформирующихся государств, понимающих, что становление средних слоев является важным условием процессов демократизации, формирования гражданского общества и правового государства. Экономически средние слои порождаются развитием современного производства, крупного, среднего и малого бизнеса.

Основной тенденцией развития мировой экономики в предстоящие 15–20 лет, как полагает большинство ученых, станет углубление и расширение отраслевой и региональной составляющих глобализации. Среди основных системоутверждающих причин глобализации мировой экономики первоочередное внимание следует обратить на те, которые имеют инновационную природу [6, с. 56]. В условиях предстоящей европейской интеграции Украины и глобализации мировой экономики создается качественно новая ситуация на рынках инновационной продукции. Вступая в интеграционные процессы, нашей стране необходимо сохранить и развить тот научно-технический потенциал, которым обладали оборонный машиностроительный комплекс и приборостроение. Ведь основной из особенностей глобализации является активная интеграция стран в научно-технической сфере. Новому руководству Украины, разрабатывая экономическую стратегию, необходимо иметь в виду, что, с одной стороны, глобализация выступает как естественный, объективно-экономический процесс, но с другой – глобализация является силовым процессом в интересах "глобализаторов", в роли которых выступают развитые страны центра миросистемы, транснациональные компании и банки.

Украина не может оставаться в стороне от процессов глобализации. Анализ стратегий глобализации развитых и развивающихся государств позволяет утверждать, что в упрощенном варианте перед Украиной открываются два альтернативных

варианта интеграции в мировую инновационную систему: 1) страна опирается на собственную стратегию инновационного развития с учетом воздействия мировой глобализации, проявляет собственную политическую и экономическую инициативу; 2) страна подчиняется процессам силовой глобализации и интегрируется в мировую инновационную систему по правилам наиболее мощных стран современного мира. При выборе второго варианта Украина втягивается в мировую технологическую инфраструктуру не путем обмена знаниями и технологиями, а путем превращения в ресурсную базу. Последствия этого процесса – растрата национального богатства, научно-технологический вакуум и развитие страны по модели африканских стран.

Таким образом, нашей стране в процессе интеграции необходимо ориентироваться на тех партнеров, которые позволят реализовывать модель экономики, основанной на собственных инновационных достижениях мирового уровня и дифференцированную политику интеграции в научно-производственную сферу в границах формирующейся глобальной экономики.

Литература

1. Губанов С. Системные условия развития // Экономист. – 2005. – №2.
2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка // Pro et Contra. – 1997. – №2.
3. Пастухов В. Б. Украина – не с Россией. Причины и последствия стратегических просчетов российской политики по отношению к Украине // Политические исследования. – 2005. – №1.
4. Арсенко А. Глобалізація: соціальні зміни і наслідки напередодні XXI століття // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – №1.
5. Дзюба І. М. Україна перед сфінксом майбутнього // Український історичний журнал. – 2002. – №3.
6. Білос О. Г. Глобалізація і національна стратегія. – К., 2001.

*ГОЛОВІНА Н.І., кандидат філософських наук, доцент
Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка
КОНОНЕНКО Т.М., кандидат філософських наук
Полтавський аграрний коледж управління і права*

НОВА СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕАЛЬНОСТЬ В УКРАЇНІ ТА ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Культурна політика є сукупністю науково обґрунтованих поглядів і заходів щодо всебічної соціокультурної модернізації суспільства і структурних реформ всієї системи культуровідтворюючих інститутів, осмисленим коригуванням загального змісту вітчизняної культури.

Державна культурна політика повинна моделювати механізми природного цивілізаційного процесу і лише стимулювати прискорений розвиток суспільства в тому напрямі, в якому воно об'єктивно рухається. Історичний досвід свідчить, що спроби штучно змінити цей природний напрям розвитку, нав'язати суспільству умоглядні моделі його еволюції нічим добрим для суспільства не закінчувалися.

Особливість нової соціокультурної реальності в Україні полягає насамперед у тому, що наше суспільство перебуває на етапі перелому, соціокультурної трансформації і модернізації, зміни типу своєї організації та існування. "За своїм змістом соціокультурні процеси в Україні є: з одного боку, результатом соціалістичної модернізації з усіма її успіхами і недоліками; а з іншого – теперішній перехідний період є продовженням модернізації, але в нових умовах капіталізації і ринкових відносин. Процес другого періоду модернізації відбувається суперечливо, тому що відродження етнічних традицій (які вважаються притаманними традиційному суспільству і є певним гальмом модернізації) в нових умовах набуває модернізаційних рис. Відбувається складне за змістом зіткнення "традиційного" і "модернізаційного", в якому традиція стає одним із джерел культурної модернізації" [1, с. 76]. Пріоритетною метою культурної політики в Україні, на нашу думку, є всебічний розвиток системи соціально-культурних ціннісних орієнтацій людини і суспільства, побудова нової аксіології буття, що творчо співвідносить історичний соціальний досвід і національну

культурну спадщину, в якому він виражений, із завданнями соціокультурної модернізації України.

При цьому історична стійкість будь-якої національної ідентичності, на наш погляд, ґрунтується, насамперед, на помірній традиційності національної системи цінностей, а отже, на порівняно високому ступені її структурної складності. Крайнощі як традиційної, так і антитрадиційної свідомості, напроти, відрізняються тенденцією до спрощення ціннісних орієнтирів, зведення їх до елементарних дуальних опозицій типу "наші – не наші", "патріоти – змовники", "святість – сатанізм", "прогресивне – реакційне" тощо. Разом з тим історичний досвід інших суспільств (у першу чергу західних) свідчить, що у міру ускладнення системи ціннісних орієнтацій і параметрів колективної та індивідуальної ідентичності у тому чи іншому суспільстві у тій же пропорції розширюються і ступінь особистої свободи членів даної спільності, й можливості їхньої самореалізації в соціокультурній системі.

Інша фундаментальна проблема культурної політики пов'язана із завданнями осмисленого регулювання соціальної диференційованості культури. Добре відомо, що за роки радянської влади в країні робилися спроби насадження єдиної уніфікованої культури, які довели неспроможність самої ідеї такої культури, як і ідеї створення соціально монолітного суспільного організму. Напроти, історично стійке суспільство, як правило, відрізняється досить складною і детальною соціальною структурою і культурою. Звідси: найважливіше завдання культурної політики полягає у сприянні процесам соціальної диференціації та ієрархізації культури, більшої спеціалізації її окремих пластів відповідно до потреб різних верств населення. Одночасно дуже важливою є підтримка цих соціальних субкультур у стані "відкритих систем" з розмитими межами, здатних до вільного взаємообміну соціально актуальними формами й новаціями.

У даний час в українській культурі можна виділити кілька основних субкультурних підсистем:

- "висока" інтелігентська культура, що розвиває історичну традицію національної елітарної культури, яка важко адаптується до сучасних ринкових відносин і меркантильних ціннісних пріоритетів, виявляє тенденцію до самозамикання у своїй елітарності;

- "радянська" культура, що продовжує традицію минулих десятиліть, заснована на звичці населення до державного патерналізму стосовно будь-яких соціокультурних запитів людей, до соціальної зрівнялівки, пріоритету колективного над особистим; носіями цієї системи цінностей в основному залишаються люди старшого покоління;

- західна (переважно американська) культура ліберальних цінностей, соціокультурного індивідуалізму та економічної незалежності, що охоплює значну частину молоді, підприємців та інтелігенції ("нові українці"), які відрізняються, з одного боку, певною індиферентністю до духовних інтелектуальних цінностей, установками на отримання насолоди від життя, негайне задоволення будь-яких соціальних запитів, особливу престижність матеріального статку, з іншого – значною соціальною активністю, високим ступенем ідейного плюралізму, інтернаціоналізму, толерантністю, повагою права особистості на вільне соціальне і культурне самовизначення;

- комплекс маргінальних субкультур соціальних "низів", що існує у широкому спектрі проявів від "блатного" стилю і безпосередньо кримінального способу життя до націонал-шовіністичних і містико-окультурних рухів; увесь цей набір паракультурних явищ поєднує походження від первісно-міфологічної свідомості і кровно-племінної системи ціннісних орієнтацій, переважно усупільнюючий підхід до особистості, психологія безперервної боротьби "наших" з "не нашими".

Мабуть, сьогодні саме два останніх субкультурних комплекси – "західницький" і "маргінальний" – ведуть реальну боротьбу за заповнення тієї соціокультурної ніші, що утворюється у суспільстві у процесі наростаючої деградації традиційної системи радянських культурних цінностей і норм. При цьому не можна не визнати, що при усіх відомих недоліках культури "західного" типу у даний момент тільки вона одна серйозно протистоїть люмпенізації суспільства, розповзанню маргінальної соціокультурної свідомості серед малоосвічених верств населення.

Що ж стосується "високої" інтелігентської культури, то вона уже фактично вийшла із цієї боротьби, переконалася у крайній вузькості своєї соціальної бази і відсутності скільки-небудь серйозного впливу на населення. Розширення соціокультурного впливу "високої культури", ймовірно, згодом стане можливим за умов вирішення завдань державної політики стосовно неї, які

полягають у відтворенні наявного культурного потенціалу, а головне – у порятунку його "школи" як охоронниці "академічної" традиції і механізму з підготовки високопрофесійних кадрів, еталона критеріїв якості і майстерності. Таким "геном" культури, безсумнівно, є мережа наукових і освітніх установ, бібліотеки, музеї та пам'ятники історії і культури. Саме на їхньому порятунку і підтримці у робочому стані повинні бути зосереджені зусилля держави, основні бюджетні кошти, які виділяються на культуру. Що ж стосується сфери новаційної культуротворчості (у першу чергу, художньої), то, як це не сумно, сьогодні вона повинна розраховувати головним чином на самостійне виживання на ринку культурної продукції і спонсорування переважно з позабюджетних джерел [2].

Необхідно розглянути ще один шар соціально-диференційованої культури – народну культуру. Під цим словосполученням, як правило, розуміють три зовсім різних явища: етнографічну культуру в усьому різноманітті її господарсько-побутових, обрядово-ритуальних, міфологічних і фольклорно-художніх компонентів; будь-яку непрофесійну (самодіяльну) художню творчість, до яких би видів мистецтва воно не належало; художньо-стильовий напрям у мистецтві з професійним виконанням творів справжнього фольклору або відтворенням його традицій у нових творах, стилізованих під фольклор.

Пласт етнографічної (переважно – сільської) культури, яка буквально вмирає на наших очах, заслуговує спеціальної державно-регіональної програми вивчення, охорони і консервації, точно такої, як і державний патронаж над пам'ятниками історії і культури. Самодіяльна непрофесійна художня творчість повинна розглядатися як частина соціально- і культурно-дозвіллевої діяльності населення і підтримуватися у тій мірі, у якій держава і місцеві органи у змозі розвивати різні форми дозвілля. Стосовно "народного стилю" у рамках професійної художньої діяльності ніякої особливої державної політики у принципі бути не повинно. Автори і виконавці, які працюють у цій стильовій манері, не мають потреби у штучному виділенні із середовища інших авторів і виконавців, які працюють в інших напрямках і жанрах.

Особливе місце займають питання культурної політики в області науки та освіти. Саме цю сферу вважаємо ключовою у вирішенні завдань змістовних реформ вітчизняної культури, що створює і впроваджує у масову свідомість нові культурні смисли.

Культурна політика України не може бути лише суто внутрішньою справою країни і суспільства. Наскільки Україна є органічним членом світового співтовариства, настільки її культурна політика повинна бути частиною всесвітнього культурно-цивілізаційного процесу і відображати світові тенденції т. зв. "культури світу", що апелює до неконфронтаційних принципів солідарності, "м'яких соціальних взаємодій" тощо. Вступ України, як європейської за генезисом своєї культури та історії держави, на це "проблемне поле" культурного будівництва повинен стати необхідним і природним компонентом національної культурної політики країни.

Література

1. Семашко О. М. Нова соціально-культурна реальність в Україні. Соціологія культури. – К.: "Каравела", Львів: "Новий світ – 2000", 2002. – С. 75–82.
2. Шульга Р. Художня культура в Україні: життя після смерті старого міфу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 99–113.

АРАБО-МУСУЛЬМАНСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

Важной причиной актуализации исследуемой проблемы является усиление влияния ближневосточного региона на характер и направленность глобализационных процессов современности. В странах арабского Востока находится более 70% мировых запасов нефти и более 15 % мировых запасов газа, что существенно влияет на мировые цены и социально-экономическое благосостояние других стран. Израильско-палестинское противостояние, проблема последующего социального реформирования иракского общества, в частности, и актуализация содержания, характера и форм диалога "Запад–Восток" в целом – предопределяют необходимость анализа мировоззренческих ориентаций личности мусульманина арабского мира в условиях глобализации. Это позволит дать объяснение многим аспектам поведения и повседневной жизнедеятельности мусульманина, непонятной с точки зрения особенно представителя христианской цивилизации. Исследуемая тема имеет практическое значение в связи с реализацией интересов Украины в странах Ближнего Востока, обусловленных, в частности, нахождением украинских военнослужащих в Ираке и Ливии и развертыванием в дальнейшем социально-экономического и культурного сотрудничества Украины с арабским миром.

Феномен мусульманского мировоззрения личности в аспекте повседневного бытия человека в теоретическом плане является мало исследуемым, и поэтому подходящей есть попытка осуществить анализ этого феномена в условиях глобализации.

Близкими к исследуемой проблеме являются научные изыскания Д.Е. Еремеева, Н.С. Кирабаева, Г.М. Керимова, А.Е. Крымского, М. Машанова, Т. Саидбаева, Е.А. Фроловой, Г.Б. Шаймухамбетовой, Г. Бакарат (Barakat H.), М. Нидел (Nydell M.) [1–11]. Определенный вклад в формирование системы знаний относительно арабо-мусульманского мировоззрения принадлежит целому ряду исследований арабской культуры, философии, права и общества [12–15].

Анализ степени научной разработки темы свидетельствует, что вопреки существованию значительного массива литературы,

в которой в большей или меньшей мере освещаются различные аспекты исследуемой проблемы, все же состояние ее научного осмысления нельзя признать достаточным. И не только потому, что изучение проблемы арабо-мусульманского мировоззрения в современной теоретической мысли не было отдельным, целостным предметом, а и потому, что ряд ее узловых, кардинальных моментов остается без внимания исследователей. На преодоление этих недостатков и направлена, в определенной мере, предлагаемая статья.

На наш взгляд, понятия "арабская философия" и "исламская философия" имеют как общее, так и различное в своем содержании. Общее – язык, направленность мысли, религиозное основание (ислам). Но есть и существенные отличия. Если основным предметом изучения исламской философии есть концепция ислама, и сама исламская философия выступает частью исламской теологии, то арабская философия характеризуется большей степенью свободы в плане критического рассмотрения мира сквозь призму человеческих интересов и ценностей. Различается и круг представителей – ясно, что к когорте исламских философов примыкают и мусульмане-философы, проживающие в неарабских странах.

Необходимо отметить открытость арабской философии и культуры к нововведениям и даже заимствованиям из других культур. Завоевание арабами огромных территорий сопровождалось принятием ценностей и культурных норм покоренных или соседних народов. Так, персы с древнейших времен отличались глубокой религиозностью и необычайной склонностью к умозрительному мышлению. После их обращения в ислам они превратили его в нечто гораздо более интересное, более религиозное и более философское, чем то, что замышлялось пророком и его сородичами. В Персии мусульмане вступили в соприкосновение с Индией. Именно из санскритских сочинений они в VIII ст. впервые приобрели свои первые познания в астрономии. Около 830 г. Мухамед ибн-Муса аль-Хорезми, переводчик санскритских математических и астрономических трактатов, опубликовал трактат, который в XII ст. был переведён на латинский язык под названием "Algoritmi de numero Indorum". Именно из этого трактата Запад впервые узнал о том, что мы называем "арабскими" цифрами, но что следовало бы назвать "индийскими" цифрами. И поныне весь арабский мир использует

"индийские цифры", а западный мир – арабские. Мухамед ибн-Муса аль-Хорезми написал также трактат об алгебре, который на Западе использовался в качестве учебника вплоть до XVI ст.

Сложным является вопрос и о взаимосвязи культурного наследия и современных проблем развития арабского мира. Так, Хасан Ханафи – профессор философии, преподаватель Каирского университета, автор многочисленных сочинений, направленных против религиозного фанатизма, во многих своих работах затрагивает вопрос о взаимосвязи философии с культурным наследием, а также о связи наследия с современностью. В своём выступлении на первой арабской философской конференции (1985 г.) Хасан Ханафи говорит о культурной позиции нынешнего поколения арабов и о ее связи с наследием, философией, вызовами эпохи и жизнедеятельностью. Ханафи считает основной проблемой, вставшей перед современной арабской философией, – это переживаемый ею кризис, суть которого сводится к тому, что "мы не можем сказать, что у нас есть философы или что мы создали философию" [16, с. 14]. Он объясняет этот кризис философии отсутствием подлинной арабской философской продукции; тем, что все труды – это выполненные переводы. Ханафи пишет: "По самой лучшей оценке, мы выпускаем сочинения, касающиеся школ других, опираясь на подлинные тексты или на второстепенные исследования, и философия у нас стала компиляцией высказываний, показом направлений и комментированием текстов..." [16, с. 14]. Ханафи также считает, что культурная позиция арабских философов и мыслителей сводится к выступлению с речью и прениям, а не к сопоставлению и доказательству; к логике мнения, а не к логике достоверного знания. Он указывает на "превращение мыслителей в культурных агентов, предоставляющих направления, в большинстве своём чуждые нашей среде" [16, с. 14].

Хасан Ханафи устанавливает три измерения культурной позиции или так называемого "национального культурного проекта", обязательно связанные друг с другом:

1. Позиция по отношению к древнему наследию. Ханафи предполагает, что национальное сознание арабского общества продолжает быть связанным с наследием, и на представляющих его древних мыслителей продолжают ссылаться при недостатке теоретического сознания и анализа феноменов. Он также считает, что "наши представления о мире и образе действий черпаются из наследия. Не возникало какого-либо разногласия между нами и

ним и не появлялось какого-либо движения критики наследия, которое поставило бы нашу современную историю на новый этап" [16, с. 15].

2. Позиция по отношению к западному наследию. По мнению Ханафи, западное наследие стало являться одной из основных опор арабского национального сознания и одним из непосредственных источников знания о научной и национальной культуре. Он считает, что западное наследие непрерывно присутствовало в культурной позиции арабов, начиная с древних греков и до западных модернистов. Разрыв с ним произошёл только во имя поддержки традиций предков. Весьма ограниченно проводилась и критика в отношении него.

3. "Позиция по отношению к жизненной действительности, которую мы сознательно или несознательно содержим в наших ощущениях. Именно это может быть побуждением к познанию и рулевым выбором и может быть единственным источником познания путём прямого чувственного восприятия или прямого практического наблюдения" [16, с. 15].

А. Ханафи замечает, что обычно присутствие этих трёх измерений культурной позиции современного араба бывает неравномерным и несбалансированным. Иногда оно в основном опирается на позицию по отношению к древнему наследию, и отсюда возникают религиозная культура, движения в поддержку традиций предков, традиционного образования, – из убеждённости и веры, либо без учёта происходящего в действительности.

Благодаря опоре на позицию по отношению к западному наследию возникают, по мнению А. Ханафи, светская научная культура, реформаторские и модернизаторские движения, современное образование и новейшие системы. Это происходит либо в силу убеждённости и веры, либо ради защиты интересов правителей.

Из третьего измерения проистекают народная культура и движения за социальную перемену. Ханафи находит, что отсутствие равновесия в культурной позиции – причина отсутствия целостности индивидуальности, противоречия культур, образовательных программ и политических направлений. В последующем это ведёт к уничтожению национального единства в практическом действии и национальной индивидуальности – в теоретическом рассуждении [16, с. 15]. Ханафи склоняется к тому, что кризис культурной позиции проявляется в каждом из трех измерений.

Другим египетским философом, в ряде сочинений которого затрагивается проблема наследия, является Махмуд Амин аль-Алим. Аль-Алим считает в высшей степени важным установление значения слова "наследие". По его мнению, "наследие не существует само по себе; наследие – это наше прочтение его, это наша позиция по отношению к нему и это назначенность его нами" [17, с. 222]. Однако Аль-Алим не отрицает истины субъективности наследия. Наследие существует объективно и материально в различных материальных и духовных формах: оно существует в тексте, в мысли, в научном знании, в поведении, в архитектурном строительстве, в режимах правления, в обычаях и традициях, в опыте и прочем [17, с. 222].

В проспекте научной конференции "Наследие и вызовы эпохи в арабском отечестве" отмечалось следующее: "Какие же средства обеспечат арабам преодоление бреши между отсталостью и прогрессом? Произойдёт ли это путём полнейшего подражания западным образцам в политике, экономике, культуре и других областях или путём воскрешения арабского наследия как пригодного служить культурным образцом развития и модернизации? Или же решение кроется в попытке согласования западного образца с наследием? Все эти вопросы представляют суть проблемы самобытности и современности – соответствия эпохе. Эта проблема возникла с началом эпохи нового арабского возрождения, и на связанные с нею вопросы арабское общество пыталось предложить многочисленные ответы, одни из которых на практике обнаружили свою фальшь, а другие, не проходившие практического испытания, продолжают добиваться своего права на опробование, после того как, с точки зрения их авторов, доказано отпадение других решений" [18, с. 12].

Литература

1. Еремеев Д. Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. – М.: Мысль, 1990. – 156 с.
2. Кирабаев Н. С. Социальная философия мусульманского Востока. (Эпоха средневековья). – М.: Мысль, 1987. – 396 с.
3. Керимов Г. М. Шариат и его социальная сущность. – М.: Мысль, 1978. – 356 с.

4. Крымский А. Е. История арабов и арабской литературы, светской и духовной (Корана, фикха, сунны и пр.). Ч.2. – М., 1912. – 144 с.
5. Машанов М. Очерки быта арабов в эпоху Мухаммада как введение в изучение ислама. – Казань, 1885. – 36 с.
6. Саидбаев Т. Ислам и общество: опыт историко-социологического исследования. – М.: Мысль, 1984. – 344 с.
7. Фролова Е. А. История средневековой арабо-исламской философии. – М.: Мысль, 1995. – 176 с.
8. Фролова Е. А. Проблема веры и знания в арабской философии. – М.: Мысль, 1983. – 120 с.
9. Шаймухамбетова Г. Б. Арабоязычная философия средневековья и классическая традиция (начальный период). – М.: Мысль, 1979. – 320 с.
10. Barakat H. The Arab World: Society, Culture and the State. – Berkely: University of California Press, 1993. – 466 с.
11. Nydell M. Understanding Arabs: a guade for Westerners / Third Adition. – London: Intercultural Press, Inc., 2002. – 218 с.
12. Эволюция восточных обществ: синтез традиционного и современного. – М.: Главная редакция восточной литературы, 1984. – 581с.
13. Рационалистическая традиция и современность: Ближний и Средний Восток. – М.: Мысль, 1990. – 324 с.
14. Философия и религия на зарубежном Востоке, XX век. – М.: Мысль, 1985. – 468 с.
15. Middle East. 4th edition. – London: Lonely planet, 2004. – 816 с.
16. Ханафи Хасан. Наша культурная позиция. Материалы первой арабской конференции "Философия в современном арабском отечестве". – Бейрут: Марказ дирасат аль-Вахда аль-Арабия, 1985. (На араб. яз.).
17. Аль-Алим Амин Махмуд. Наследие... То неведомое. – Сознание и фальшивое сознание в современной арабской мысли. – Каир: Дарас-Сакафа аль-Джадида, б.г. (На араб. яз.).
18. Ас-Сейид Ясин. Симпозиум "Наследие и вызовы эпохи в арабском отечестве". Введение. – Бейрут: Марказ дирасат аль-Вахда аль-Арабия, 1985. (На араб. яз.).

ИНФОРМАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Многие исследователи процесса глобализации согласны с тем, что именно технологический прорыв в коммуникативной сфере способствовал прозрачности государственных границ, созданию сетевой структуры обществ, что в итоге привело к доминированию глобальных процессов и ценностей над локальными, то есть, к глобализации. Данный процесс продолжает развиваться, в него включаются все новые страны. Присоединение к глобальной международной политике идет в соответствии с процессами демократизации обществ. Такая взаимозависимость глобализации и демократизации обеспечивается благодаря обмену информацией, налаживанию высокоразвитых информационных технологий, обеспечению информационного контроля за властью. "Использование информационных технологий ... сократило транспортные перевозки и открыло доступ для ускоренного обмена идеями, товарами, капиталом и людьми, создавая таким образом возможности для более крепкой и быстрой связи между разными частями света" [1, с. 662]. Поэтому в исследованиях проблем глобализации актуальным является и обращение к процессам, связанным с информацией, с ее доступностью и влиянием, особенно на межгосударственном уровне. Остановимся на определении понятия "международно-политическое информационное пространство" и проанализируем основные информационные перспективы глобализации для стран, включающихся в данный процесс, определим специфику международно-политического пространства Украины в период ее включения в процесс глобализации и усиления демократизации.

Информация сама по себе сосуществует с человеком с момента его появления. Но информация, как основополагающий культурный фактор, становится особо значимой в эпоху постиндустриального общества. Теоретические основы информационного общества разработаны в трудах у Д. Белла, А. Турена, М. Кастельса, Э. Тоффлера. Сегодня информационное общество – это не только универсальное проникновение информации

во все сферы жизни, но и выход за пределы одного общества, одной культуры, это еще и межгосударственная интеграция.

В результате анализа различных определений понятия "информация" можно дать следующее ее толкование: это некая реальность, формирующая поступки людей и материальный мир посредством алгоритма: поступление сообщений – формирование понимания, замысла – выработка установки на деятельность. Для международно-политического дискурса в определении комплекса процессов, связанных с информацией, более подходит словосочетание "международно-политическое информационное пространство", или "международно-политическое информационное поле". Непосредственно информационное пространство Л. Г. Мельник толкует как "совокупность баз и банков данных, технологий их ведения и использования, информационно-телекоммуникационных сетей и систем, функционирующих на основе общих принципов и правил" [2, с. 247]. В толковании словосочетания "международно-политическое информационное пространство" можно соединить значение информации для поведения людей (некая реальность, создаваемая из сообщений и знаний и необходимая для свершения поступков людей), технологии и средства обращения с ней (как у Л. Г. Мельника) и дополнительно сделать акцент на политическом аспекте. Политическая составляющая данного определения будет оттенять специфику внешнеполитических тенденций. Когда-то по поводу информации было распространено выражение "предупрежден, значит вооружен". Постиндустриальная эпоха часто ассоциировалась с таким устойчивым высказыванием: "Кто владеет информацией, тот владеет капиталом". В настоящих условиях информация прочно увязывается с сетью, а сеть имеет свойства улавливать, ограничивать или навязывать поведение. Сетевая структура современных развитых обществ и присоединяющихся к ним отражается в новой парадигме, где уже правящая элита обозначается как "нетократия", ее принципы поведения как "сетикет", и в целом появляется специфический метаязык в общении посвященных [3]. В этом случае под информацией подразумеваются не просто сообщения и знания, оформленные в знаки и символы, но и их интерпретация с позиции той или иной политической силы. Таким образом, в общих чертах понятие "международно-политическое информационное пространство"

можно определить как совокупность различной информации, средств и технологий работы с ней, находящихся в распоряжении внешних по отношению к какому-либо государству политических сил и используемых ими в своих политических интересах. Как правило, понятие "международно-политическое информационное пространство" уместно употреблять с конкретным уточнением – международно-политическое информационное пространство Украины или какой-то другой страны, региона. Этим очерчивается специфика международной политики, которая непременно сориентирована на какое-либо государство или геополитическое пространство.

Относительно современного периода мы говорим о глобализационных процессах. Следовательно, в международном пространстве информационные технологии создаются и осуществляются в соответствии с принципом "доминирования – подчинения". Во-первых, информация нормативно-регулирующего плана распространяется по принципу нисхождения: от более сильных и развитых стран на менее развитые. Во-вторых, сбор информации подчинен тому же принципу: самодостаточные развитые страны сами решают, какую информацию и в каком объеме делать достоянием мирового сообщества. В то же время, демократизирующиеся страны подвергаются более пристальному, если не тотальному, контролю и сбору информации. В-третьих, содержание информационных потоков чаще всего имеет политическую окраску, то есть, представляет собой интерпретацию информации в интересах тех или иных сил.

Если говорить о международно-политическом информационном пространстве Украины, то его можно охарактеризовать как совокупность информации и информационных технологий, транслируемых на Украину соседними государствами. И несмотря на то, что в плане геополитического соседства нашу страну "накрывает" информация со стороны России и Западной Европы, к этому добавляется еще и информационное влияние СМИ Израиля, США (через телеканал RTVI).

В этих условиях в информационном пространстве Украины обозначаются перспективы высокой напряженности. Демократические принципы и рыночные либеральные законы не могут допустить жесткого вмешательства украинских властей в информационный обмен и коммуникативные технологии внутри страны, а тем более в информационное международное про-

странство Украины. Украинским СМИ приходится следить за "проливающейся" или "струящейся" на граждан информацией и иногда прямо или косвенно давать свои комментарии, интерпретации, подтверждения или опровержения. В этой связи возникает проблема предпочтений и доверия украинских граждан к информационным средствам и каналам, как международным, так и украинским. Проблема осложняется тем, что внутри страны также нет условий для однозначной трактовки разнонаправленной внешнеполитической информации.

Литература

1. Коваль І. М. Проблеми національної безпеки України в контексті процесу глобалізації // Вісник Одеського національного університету. Т. 8. Випуск № 9. Соціологія і політичні науки. – 2003. – С. 661–672.

2. Мельник Л. Информационная экономика. – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2003. – 288 с.

3. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 252 с.

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТОВ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Развитие демократических институтов в нашей стране, прежде всего избирательных, ускорили появление на политическом поле принципиально новых специалистов – политических консультантов. Сегодня в Украине активно формируется научная среда, которая профессионально занимается политическим анализом и консультированием, создаются специализированные исследовательские институты, которые разрабатывают научную и методологическую базу стратегии государственной политики. Ученые, эксперты, консультанты, технологи, аналитики в соответствии со своими профессиональными обязанностями разрабатывают тактические, аналитические, ситуационные и перспективные вопросы для субъектов политики. Привлечение политических консультантов является уже стандартом проведения любых избирательных кампаний.

Субъектами политического анализа и консультирования выступают как индивидуальные специалисты, так и организации, которые работают в государственных аналитических структурах, в крупных исследовательских центрах, коммерческих учреждениях. Главным мотивом в политическом консультировании становится вопрос: как достичь практической цели – найти способы реализации политического интереса субъекта политики. Эта функция реализуется с помощью диагностики (анализа) политической ситуации, прогнозирования возможных вариантов ее развития и, главное – консультирования, т. е. предоставления советов субъекту политики относительно стратегии и тактики его практических политических решений и действий.

Субъекты политического анализа – аналитики, эксперты, прогнозисты, консультанты, которые работают в аналитических центрах, функционирующих как независимые, или в структурах государственных органов и университетах должны быть высококвалифицированными научными исследователями.

Девид Л. Веймер и Эйден Р. Вайнинг – американские теоретики анализа политики, полагают, что в США "политические эксперты" работают в разных организационных структурах на

федеральном, региональном и местном уровнях исполнительной власти, а также в законодательных органах, в консультативных фирмах, исследовательских институтах [1, с. 23].

На фоне политического кризиса в Украине в последние годы возник вопрос о способности украинской элиты генерировать свежие идеи, предлагать органам власти конструктивные предложения, активно включаться в их практическую реализацию. В мире наработаны эффективные механизмы вовлечения интеллектуального потенциала в решении важных для государства вопросов – это неправительственные аналитические центры.

Особый дефицит политических аналитиков и консультантов испытывают государственные структуры, их мало в центральном аппарате, ненамного лучше ситуация в ведомственных НИИ. Значительный "мозговой" потенциал находится за пределами государственных органов – его можно найти в штабах отдельных политических партий, ведущих СМИ, в неправительственных аналитических центрах, некоторых бизнес-структурах [2, с. 3].

За время независимости Украины процесс формирования гражданских организаций претерпел ряд изменений. Вспышка активности в период борьбы за независимость 1989–1991 гг. как специфическое проявление гражданской активности периода революционных изменений в общественных институтах неизбежно должна была уйти в прошлое. Ей на смену пришел период создания организаций принципиально нового для посттоталитарных стран типа, которые формируются снизу и пытаются разрешить проблемы общества усилиями самих граждан.

События конца 2004 г. стали мощным толчком позитивных изменений в общественной и политической сферах. Фактически впервые возникли реальные условия для трансформации социальных и политических институтов по демократическим принципам. Так, функции главного аналитического центра страны берет на себя реорганизованный аппарат Президента – Секретариат Президента Украины, возглавляемый Александром Зинченко. "Основной задачей секретариата станет интеллектуальная работа. Секретариат Президента должен стать мозговым центром инициатив, где обрабатывается информация, которая самым оптимальным образом попадает к Президенту для принятия наилучших решений", – так А. Зинченко объяснил главную функцию этого органа [3, с. 6].

Особое значение приобретает приход в политику людей, непосредственно участвующих в принятии важных государственных решений, уже имеющих качественно новые аналитические знания и опыт. Так, например, министр обороны Украины Анатолий Гриценко возглавляет один из авторитетнейших неправительственных аналитических центров – Украинский центр экономических и политических исследований имени А. Разумкова, а вице-премьер министр Украины по вопросам гуманитарной и социальной политики Николай Томенко – Институт политики.

Неправительственные аналитические центры – по существу посредники между властью и обществом. Они выявляют болевые точки и проблемы развития, предлагают пути их решения, трансформируют идеи в реальную политику; обеспечивают возможность обмена мнениями между ключевыми игроками политического процесса. Предлагая альтернативные решения, они осуществляют общественное лоббирование, влияние на власть с целью повышения качества государственной политики. Неправительственные аналитические центры – это еще и важный инструмент общественного контроля за действиями власти. Значима их роль и в определении целей и ценностей общества, формировании общественного мнения по актуальным для страны вопросам.

Таким образом, реальная роль политического эксперта состоит в предоставлении объективных советов субъекту политики. Делом престижа эксперта является системность и верификация исследования, аналитическая честность, ответственность перед клиентом и верность собственным представлениям о добре. Эффективный подход к развитию профессиональных политических экспертов в Украине – это объединение команд консультантов, аналитиков, прогнозистов, которые владеют знаниями политической ситуации в стране.

Литература

1. Веймер Д. Л., Ейден Р. Вайнинг. Аналіз політики. Концепції і практика / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 654 с.
2. Зеркало недели. – 2000. – 28 октября.
3. Голос України. – 2005. – 16 лютого.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І СВІТОГЛЯДНА СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Однією із особливо актуальних тем у сучасній соціальній теорії є тема глобалізації. Активно обговорюються у рамках цієї досить широкої теми питання про причини, сутність, початок глобалізації, про її суб'єктів, спрямованість, про особливості розвитку глобального світу, про взаємодію культур, про структуру глобального світу, про керування світовим співтовариством і побудову нового світового порядку, а також про негативні явища, породжувані глобалізацією, такі як посилення неконтрольованої міграції, націоналізм, хаос, міжнародний тероризм тощо. Причому, єдність думок щодо глобалізації відсутня, що свідчить не тільки про новизну цього явища, але і про недостатню вивченість цієї теми і нагальну потребу її дослідження.

Глобалізація належить до числа основних тенденцій сучасного світу. Особливо актуальними ці питання стають для сучасної України, що обрала шлях демократії і європейської інтеграції. У зв'язку з глобальним розвитком людства осмислення загальноцивілізаційних наслідків соціальних перебудов і їх впливу на світоглядну, державно-геополітичну і національно-культурну ідентичність українського народу є важливими моментами сучасної реформаційної рефлексії.

Глобалізація являє собою об'єктивний, необхідний процес у житті людства. Вона породжується, насамперед, характером виробництва, що не поміщається у межах окремих країн і потребує інтеграції у світову економіку, яка вважається основним стимулом розвитку країн. До глобалізації ведуть потреби торгівлі, нерівномірне розміщення на Землі природних ресурсів, поглиблення міжнародного поділу праці. Глобальні зв'язки розвиваються також на основі мережі світових комунікацій, військових і військово-технічних факторів, необхідності вирішення екологічних проблем, посилення міграційних процесів, а також потреби регулювати процеси у світовому співтоваристві [1, с. 5].

Глобалізація – це становлення єдиного економічного, політичного, інформаційного і соціокультурного простору. Але чи означає глобалізація повне стирання всіх національно-культурних особливостей, тотальну соціокультурну уніфікацію? Чи можна без застережень погодитися з твердженням про те, що "сучасна соціальна філософія і вітчизняна думка прийняла в питанні про синтез культур стратегему, запропоновану глобалістичним проектом. Глобалізація, як найбільш реалістична перспектива світу, схоже, стала аксіомою розуміння сучасних проблем вітчизняної трансформації" [2, с. 143].

Відмова від традиційних уявлень про людину, сформованих просвітницькими ілюзіями і надмірним антропологічним оптимізмом, призвела до того, що символом ХХІ ст. стає людина, "яка втратила безпеку" (К. Ясперс), "людина з яскраво вираженою дезорієнтацією, без розуміння того, за якими зірками жити" (Х. Ортега-і-Гасет), "людина, яка тривожиться" (М. Гайдеггер). Однак, це зовсім не "смерть людини" (М. Фуко), а лише докорінні зміни у розвитку людства: перехід глобального суспільства, формування нових уявлень про світ і народження нових цінностей. Цей процес призводить до того, що, на думку В. Воронкової, "соціальний і культурний світи поступово трансформуються й детермінують складність та невизначеність життєдіяльності самої людини та різних соціальних груп" [3].

Розуміння глобальної людини початку ХХІ ст. формується у контексті теоретико-світоглядного узагальнення тієї традиції мислення, що репрезентує необхідність становлення цілісної особистості, розглянутої з боку творчого цілепокладання. Кризове суспільство потребує глибокого й об'єктивного аналізу можливостей подолання деструктивних явищ у ньому, створення простору для особистісної самореалізації, повернення реальному процесові життєдіяльності тих ідеалів, які напрацьовані протягом усієї історії людства і здатні всебічно вплинути на духовний та інтелектуальний клімат сьогодення.

Цікавим є міркування М. Жулинського щодо глобалізації. Так, він пише: "Людство з полегшенням перетнуло мисленнєві межі третього тисячоріччя і зробило крок у світ нових надій і нових тривог за майбутнє цивілізації. Крок підбадьорюючих перспектив і передчуттів. Бути учасником і свідком переходу світової цивілізації до нового духовно-цивілізаційного простору – означає знову і знову відповідати на споконвічні, а сьогодні

особливо актуальні питання: чи готові ми до цього? Чим обернуться для людства взагалі і для України зокрема ті процеси, ті тенденції розвитку, що обумовлюють сьогоденні песимістичні застереження і наївні надії? Чому замість світла багатьом бачиться темрява?" [4, с. 13].

Звичайно, краще бачити майбутнє у рожевому світлі, ніж у чорному, інакше життя стане зовсім нестерпним.

Морально катастрофічним для українського суспільства було насильницьке видалення вільного світовідчуття із суспільної свідомості, з почуттів і настроїв людини. Національна свідомість, як зрештою і політична, базується на світогляді. Саме свобода світогляду повинна стати основою національного духовного розвитку. Але, позбавлена базових цінностей, вона не може бути важливим фактором розвитку демократичного суспільства, основою національної ідентичності.

Український народ протягом тривалого часу виживав в умовах ортодоксальних, догматичних політико-ідеологічних і етнокультурних стандартів, норм і правил, і це не дозволяло йому бути активним творчим стимулом у формуванні національного почуття, вирошеного на "духовних дріжджах" традиції, і, разом з тим, бачити перспективу діалогу цивілізацій і оволодіння глобальними гуманітарними цінностями.

Отримавши незалежність і претендуючи на політичну міждержавну взаємодію в умовах глобальної гуманітаризації людства, Україна повинна визначити зміст, мету і пріоритети стратегії формування світоглядної свободи. Якщо зараз людство прагне формувати гуманітарний світогляд, в основі якого ліберально-демократичні цінності, Україні неминуче доведеться адаптуватися до нових стандартів.

Адаптація до нового типу цивілізації, яка народжується у катаклізмах і соціальних суперечностях, супроводжується глибокою кризою майже всіх основних сфер суспільства. Усе це свідчить про значимість людини у фундаментальних перетвореннях цивілізації. Загальнолюдські тенденції впливають на розвиток людства і вимагають нових підходів до розкриття суспільства, що трансформується, до людини, яка живе в умовах глобалізації суспільства.

Це означає, що головним джерелом, основою і критерієм розвитку сучасного суспільства і держави повинні бути свобода світогляду, культура, наука, творчість. Світоглядна свобода в

умовах глобалізації буде основною цінністю світової спільноти, важливим, якщо не визначальним, фактором розвитку повноцінного демократичного суспільства, основою для формування цілісної культурно-національної ідентичності. Тільки вірою, культурою, духовністю можна облагородити думки і почуття людини.

Література

1. Хмылёв П. Н. Глобализация как социально-философская проблема // Сборник материалов конференции "Глобализация в социально-философском измерении". – СПб: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С.5–22.
2. Дудник С. И., Солонин Ю. Н. Парадигмы исторического мышления XX века. – СПб., 2001. – 173 с.
3. Воронкова В. Г. Метафізичні виміри людського буття. – Запоріжжя: Павел, 2000. – 177 с.
4. Жулинский М. Украина: перспективы либеральной демократии // Зеркало недели. – 2001. – № 37(361).

ОГЛЯД НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРОБЛЕМИ РУШІЙНИХ СИЛ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ У СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІЙ ДУМЦІ

Проблема рушійних сил розвитку завжди була однією із центральних у філософії та суспільствознавстві у цілому. Теоретичне осмислення рушійних сил розвитку суспільства почалося досить давно, і на сьогодні наука накопичила багатий та змістовно-якісний матеріал щодо обґрунтування цієї проблеми. При цьому можна виділити наступні концепції у визначенні рушійних сил суспільного розвитку: ідеалістична, натуралістична, демографічна, біологічна, географічна, психологічна, технологічна, матеріалістична концепція, концепція етногенезу та теорія факторів.

Зупинимося на деяких із цих теорій. Прихильники ідеалістичної концепції намагаються пояснити процес розвитку суспільства через поняття "ідея", за допомогою духовних або релігійних факторів. "Ідеї правлять світом" – словами великого французького просвітника Вольтера можна визначити головний зміст ідеалістичних концепцій.

Одним з найяскравіших представників ідеалізму був німецький філософ Г. Гегель, який зробив значний внесок у розуміння причинності та рушійних сил суспільства, пояснюючи його через розвиток духовної культури, а саме Світового розуму. Г. Гегель вперше звернув увагу на невідповідність в історичному процесі рушійних сил та ідеальних мотивів діяльності людей, суб'єктивних намірів та об'єктивних результатів. Ці положення мали велике значення для створення наукової теорії рушійних сил розвитку суспільства як діалектичної категоріальної форми. Під такою формою розумілася суперечність. "Суперечність служить одночасно і джерелом, і найголовнішою рушійною силою (особливо в процесі її вирішення) розвитку, так як дає первинний імпульс руху та розвитку" [1, с. 414]. Більше того, роль суперечності не обмежується таким імпульсом, а є постійно діючою детермінантою розвитку суспільства.

Серед ідеалістичних концепцій окремо можна виділити концепцію німецького вченого М. Вебера, який вважав головним

чинником соціального життя культурні цінності. На його думку, зміни у суспільстві відбуваються не з економічних причин, а завдяки змінам у сфері свідомості. У відомому творі "Протестантська етика і дух капіталізму" він визначив вирішальну роль релігії протестантизму у розвитку капіталістичних відносин.

Засновником учення, що пояснювало процеси суспільного життя "вічними" законами природи був англійський священик та економіст Т. Мальтус. Зокрема, природним законом народонаселення він пояснював процес зростання населення за геометричною прогресією, у той час як засоби існування збільшуються тільки в арифметичній прогресії. Тому голод, епідемії, злиденність, війни, безробіття – це природні супутники суспільного розвитку. Неомальтузіанці ХХ ст. відмовилися від порівняння "прогресій", але залишили основне положення Мальтуса про природний характер демографічного розвитку.

Географічна школа або школа географічного детермінізму (Монтеск'є, Тюрго) головну роль у розвитку суспільства і народів відводить географічному розміщенню природних факторів. Хоч їх значення усвідомлювали ще в античні часи, чітку концепцію суспільства на такій основі вперше створили представники Просвітництва. У межах цього підходу розрізняють школу геополітики, яка обґрунтовує розвиток суспільства необхідністю боротьби за "життєвий простір" – розширення "природних" кордонів для виживання певного суспільства у цілому. Сьогодні відбувається помітне відродження інтересу до неї у зв'язку з процесами глобалізації.

Останнім часом у сучасній соціальній філософії поширилася тенденція до пояснення рушійних сил суспільного розвитку ірраціональними силами. Такий підхід започаткували основоположники психоаналізу З. Фрейд, Е. Фромм. Фрейдизм та неофрейдизм пояснюють суспільне життя з позиції психології та патопсихології (наприклад, несвідомих імпульсів, пристрастей, інстинктів), вважають, що саме вони визначають хід суспільного розвитку.

Відкриття В. І. Вернадським наявності на Землі біохімічної енергії живої матерії (біосфери) стало основою для теорії виникнення етносів Л. Н. Гумільова. Вся історія Л. Н. Гумільовим розглядалася як процес виникнення, розвитку, занепаду та перетворення етносів під дією космоприродних факторів.

У матеріалістичних концепціях проблема визначення факторів суспільного розвитку належить до числа фундаментальних. Принципово нове вирішення проблеми рушійних сил розвитку суспільства розробили засновники марксизму К. Маркс та Ф. Енгельс. Вони поширили на суспільство матеріалістичний принцип причинності, що стало основою формування матеріалістичного розуміння історії; вперше в історії суспільної думки висунули наукову теорію матеріальних рушійних сил історичного процесу як єдності продуктивних сил та виробничих відносин; обґрунтували їх визначну роль у розвитку суспільства.

Найбільш яскраво роль духовного чинника в нашу епоху відіграє науково-технічна революція та науково-технічний прогрес. Творча роль науки, втілюючись у техніці, технології, організації та управлінні виробництвом, у виробничій діяльності людини стає безпосередньою рушійною силою розвитку суспільства. Але функціонування науки як духовного чинника неможливе без матеріальної бази, котра у наш час високих технологій стає більш різноманітною за своїми якісно-кількісними характеристиками. Міцної матеріальної бази потребує і мистецтво.

Вважаємо, що рушійні сили суспільного розвитку слід розглядати як сторони об'єктивної діалектичної суперечності. Ядром таких суперечностей виступають суспільство і природа, виробництво і потреби, продуктивні сили і виробничі відносини, елементи матеріальних і духовних факторів тощо. Такий підхід є основою для консолідації суспільства в єдиний соціальний організм, а також для його функціонування та розвитку.

Аналіз категорії показує, що рушійні сили розвитку суспільства – це сталі, необхідні, суттєві фактори, які включають сукупність найважливіших причин розвитку суспільства (економічних, соціальних, біологічних тощо). У суспільному розвитку всі соціальні фактори є суттєвими та необхідними, оскільки, певним чином зумовлюють хід історичних подій, і у прогресі суспільства важливі всі форми життєдіяльності – матеріальні, економічні, релігійні, моральні, політичні та інші.

Визначаючи величезний детермінуючий вплив економічних та технічних факторів, слід зауважити, що однозначно не можна вказати на єдиний визначальний чинник розвитку суспільства. На різних етапах головним може стати будь-який з названих

чинників. Співвідношення цих чинників "змінюється у ході історії і не може бути передбаченим з математичною точністю" [2, с. 185]. На становлення та формування суспільства впливають не тільки природні особливості, наука чи економіка, а також політичний устрій, ідеологія суспільства, рівень культури, релігійні та міжнаціональні відносини, роль особистості. На сьогодні більшість науковців визначають саме матеріально-економічну рушійну силу у розвитку суспільства в епоху ринкових відносин як головну.

Література

1. Гегель Г. В. Ф. Наука логіки: В 3-х т. – М.: Мысль, 1970. – 1872 с.
2. Сілаєва Т. О. Філософія: Курс лекцій. – Тернопіль, СМП "Астон". – 2003. – 216 с.

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У економічній літературі і господарській практиці розвинених країн є такий феномен – "соціальна" чи "соціально орієнтована економіка". Останнє поняття ("соціально орієнтована економіка") використовується, по-перше, у тих випадках, коли виділяють особливий сектор народного господарства, що включає у себе як "соціальні", так і "соціально орієнтовані підприємства". По-друге, коли розрізняють економіку "держави загального добробуту" та економіку "ліберальної держави", для якої характерне різке зменшення (у крайньому варіанті – зведення до мінімуму) її соціальних функцій [1, с. 363].

Метою "соціальної" ("соціально орієнтованої") економіки" є або, щонайменше, проголошується задоволення тих життєво важливих соціальних потреб громадян країни, які не можуть належною мірою задовольнитися ринком. На це у розвинених країнах припадає близько третини ВВП.

На сучасному етапі, який в Україні офіційно називають "ринковими реформами", перспективи створення "соціальної" ("соціально орієнтованої") економіки" не є сприятливими. Головна причина – не тільки і не стільки обмеженість фінансових ресурсів української держави. Фіскальна складова бюджету тільки частково компенсує доходи, які можуть і повинні бути отримані у вигляді рентних платежів за використання природних ресурсів, переданих в експлуатацію приватному капіталу [2, с. 5]. Несприятливим є вплив на дохідну частину бюджету тінізації і економічної нестабільності. На нашу думку, важливішими є дві обставини.

По-перше, націленість державної політики на обслуговування інтересів тільки одного класу, точніше, його верхівки – великих приватних власників, у першу чергу, компрадорської буржуазії. По-друге, практична відсутність економічної демократії – особливого типу розподілу господарської влади, що характеризується участю усіх зайнятих членів суспільства та їхніх представницьких органів в управлінні виробництвом і розподілі його результатів не тільки на рівні підприємства, але й

на рівні галузі та всієї економічної системи. Забезпечення соціальної орієнтації економіки вимагає наявності особливого типу держави чи, принаймні, еволюції держави.

Теорія і практика соціальної держави набули широкого розвитку і визнання у другій половині ХХ ст., хоча передумови такої держави зародилися набагато раніше – одночасно з виникненням самої держави як інституту [4, с. 209].

Загальноновизнаними ідейними "прабатьками" соціальної держави є Платон, Ж.Ж. Руссо, Дж. Ст. Мілль, О. Бауер, К. Каутський, Дж. М. Кейнс, К. Реннер, Л. Ерхард та ін. Не обійшла своєю увагою дану проблематику й українська соціально-політична, економічна і юридична думка різної, часом полярної, політичної орієнтації.

Багаторічну історію має практика зародження соціальної держави у різноманітних її варіантах [3, с.107]. Варто згадати державу єзуїтів у Парагваї (середина XVII – середина XVIII ст.), знамениті соціальні реформи Отто фон Бісмарка (1815–1898 рр.), "соціальну державу для арійців" у націонал-соціалістській Німеччині, "соціальну республіку Сало" (Сало – місто, яке стало столицею фашистської Італії на останньому етапі її існування: листопад 1943 – квітень 1945 р.), радянський варіант соціальної держави.

На сучасному етапі положення про соціальну державу в його демократичному варіанті зведено у конституційну норму у цілому ряді розвинених країн (Австрія, Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Нідерланди, Португалія, Скандинавські країни, Франція та ін.), а також у країнах, що розвиваються, включаючи колишні республіки СРСР (Росія, Вірменія, Білорусія, Грузія, Казахстан, Таджикистан, Україна).

Домінуючі у вітчизняній і світовій науковій літературі тлумачення соціальної держави, дають підстави сформулювати таке її визначення: соціальна держава являє собою державу, яка проголошує однією із найважливіших своїх цілей регулювання соціальної та інших сфер життєдіяльності суспільства з метою забезпечення соціальної справедливості, добробуту своїх громадян, їхнього захисту від соціальних ризиків. Соціальна держава проводить політику, спрямовану на забезпечення прав своїх громадян фундаментального порядку, а саме:

- права рівного доступу громадян до знарядь і засобів праці, природних ресурсів, освіти;

- права на працю;
- права на свободу об'єднання;
- права на укладання колективних договорів;
- права на участь в управлінні виробництвом на різних його рівнях, а також на участь у справедливому розподілі його результатів;
- права на участь у суспільному житті і на контроль за діяльністю державних інститутів (відсутність такого контролю у нашій країні має катастрофічні наслідки);
- права на "нормальне" людське існування (те, що звичайно прийнято називати "гідним прожитковим мінімумом");
- права на соціальне забезпечення, медичну й іншу соціальну допомогу;
- права на додаткову адресну соціальну допомогу тим категоріям громадян, які найбільш її потребують та низку інших аналогічних прав.

Соціальною є держава, яка здійснює у належному обсязі такі найважливіші соціальні функції:

- вирішення загальних соціальних проблем, насамперед, забезпечення гарантій соціального мінімуму у сферах освіти, науки, охорони здоров'я, культури, екології;
- контроль за діяльністю соціально важливих об'єктів господарювання;
- подолання або істотне зменшення негативних соціальних наслідків "гри" ринкових сил;
- обмеження соціальної і майнової нерівності;
- захист громадян від соціальних ризиків;
- забезпечення соціальних гарантій громадян (на працю, на зайнятість, на пенсію тощо);
- реформування соціально-трудових відносин на виробництві на різних його рівнях – від окремого підприємства до національної економіки у цілому в напрямі встановлення відносин соціального співробітництва (діалогу), що покликано забезпечити узгодження (баланс) інтересів усіх учасників процесу виробництва;
- збереження і захист національної самобутності країни.

Соціальна держава у нашій країні поки ще тільки гасло, але гасло руху у вірному напрямі. Заклики відмовитися від самого гасла соціальної держави носять відверто антиконституційний характер [4, с. 113], суперечать передовій світовій практиці (у

випадку їх реалізації країна ризикує остаточно виявитися на узбіччі світової цивілізації), ігнорують необхідність негайного вирішення цілої низки життєво важливих проблем, у першу чергу, відновлення, а потім поліпшення "здоров'я" населення – економічного, соціального, культурного, морального, і, врешті-решт, фізичного.

У цих умовах боротьба проти спроб ревізувати конституційну норму (Україна – соціальна держава) і за еволюцію української держави у цьому напрямі набуває особливої значимості й актуальності.

Література

1. Гринеvsька С. М. Механізми забезпечення соціальної орієнтації економіки в контексті соціальної безпеки // Соціально-економічні аспекти промислової політики. – Донецьк, 2003. – Т.2. – С.363–369.

2. Кисельова О. В. Шляхи та проблеми створення соціальної ринкової економіки в Україні // Збірник наукових праць. – Донецьк, 2003. – Т.3: Сер.: Економіка, вип.14: Актуальні проблеми економіки. – С.3–15.

3. Прилипко С. М. Основні принципи соціального забезпечення в умовах соціальної держави та ринкової економіки // Проблеми законності. – Х., 2003. – Вип.60. – С.107–115.

4. Одинцова Г. С. Проблеми соціальної спрямованості трансформації української економіки // Актуальні проблеми державного управління. – Х., 1999. – N2 (4): спец. вип. – С.112–115.

